

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen ympäriverokautisessa päiväkodissa

Räisänen, Mika

2011 Tikkurila

Laurea-ammattikorkeakoulu
Laurea Tikkurila

Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen
ympäri vuorokautisessa päiväkodissa

Mika Räisänen
SOSA IK08
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2011

Mika Räisänen

Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen ympärivuorokautisessa päiväkodissa

Vuosi	2011	Sivumäärä	46

Opinnäytetyöni on Yrttitien ympärivuorokautisen päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelmaan liitettävä suunnitelma, miten kiusaamista ehkäistään ja samalla millä keinoin kiusaamiseen puututaan kyseisessä päiväkodissa. Kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen suunnitelmista on annettu valtakunnallisesti ohje, että jokaisessa varhaiskasvatuksen yksikössä pitää olla kyseessä oleva suunnitelma. Suunnitelma kuuluu perusopetuslakiin ja esiopetus on saman lain alla.

Opinnäytetyöni on toteutettu yhteistyönä Yrttitien päiväkodin henkilökunnan kanssa. Opinnäytetyössäni esittelen heidän mielipiteensä kiusaamisesta, sen ehkäisemisestä sekä siihen puuttumisesta. Asiaa on käsitelty heidän kanssaan keskustelemalla sekä kyselyn muodossa.

Opinnäytetyöni sisältää myös teoriaa kiusaamisesta ilmiönä, sekä millä tavoin se ilmenee alle kouluikäisten lasten keskuudessa. Teoriaosuus sisältää myös tietoa suunnitelmien laatimisesta sekä niiden sisällöstä. Itse kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen suunnitelma sisältää myös suunnitelman arvioinnin. Lisäksi esittelen luovia toimintoja, joiden kautta kiusaamista voi käsitellä lasten kanssa heille ominaisin keinoin ja menetelmin.

Mika Räisänen

Preventing and interfering in bullying in around-the-clock daycare

Year	2011	Pages	46

My thesis is a plan how to prevent and interfere in bullying at the Yrttitie around-the-clock day care center. My plan will be a part of Yrttitie daycares early childhood education plan. Prevention and intervention plans for bullying are under national guidelines that all early childhood education units must produce a plan in question. The plan is included in the Law of basic education and pre-schools are under that same law.

This thesis has been carried out in collaboration with the staff of Yrttitie day care center. This thesis will present their views on bullying, its prevention and also their methods to interfere in bullying. This issue is dealt with them by discussion about the matter, and with a query form.

The thesis also contains theory of bullying as a phenomenon and also how it occurs among children under school age. The theoretical part also contains information on how to execute plans and what should be included in them. The plan itself includes a plan evaluation. In addition I present creative methods through which bullying can be dealt with children, with their own means and methods.

Early childhood education, bullying, creative methods, plan, intervention, prevention

Sisällys

1. Johdanto	6
2. Keskeiset käsitteet	7
2.1. Kiusaaminen ilmiönä	7
2.2. Kiusaaminen ryhmäilmiönä	8
2.3. Lapsen subjektiivinen kokemus	11
3. Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen	11
3.1. Tilanteen kartoitus	11
3.2. Ympäri vuorokautisen päivähoidon problematiikka lasten osallistumisen kannalta	14
4. Luovat toiminnot puuttumisen menetelmänä	15
4.1. Kirjallisuus	15
4.2. Draama	16
4.3. Tunnetilakortit	17
4.4. Musiikki	18
4.5. Teematyöskentely	19
4.6. Leikki	20
4.7. Taidekasvatus	20
4.8. Voimaannuttava valokuvaus	21
5. Dokumentointi	22
5.1. Dokumentoinnin eri muodot	23
5.1.1. Kirjallinen dokumentointi	23
5.1.2. Kuvallinen dokumentointi	23
5.1.3. Muu dokumentointi	24
6. Suunnitelman seuranta ja arviointi	25
7. Kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen suunnitelma osana varhaiskasvatuksen suunnitelmaa	26
8. Oma pohdinta	33
9. Lähteet	35
10. Liitteet	38

1. Johdanto

Vantaalaisiin päiväkoteihin ja kouluihin tulee liittää osana toimintasuunnitelmaa kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen suunnitelma. Opinnäytetyöni on Yrttitien ympärivuorokautisen päiväkodin vastaava suunnitelma. Kyseessä on julkinen dokumentti, joka liitetään jokaisen yksikön omaan toimintasuunnitelmaan. Päiväkotia valikoitui, koska olen työskennellyt kyseisessä päiväkodissa, ja minua kiinnostaa ympärivuorokautisen päivähoidon problematiikka lasten sosiaalisen kehityksen näkökulmasta.

Kiusaaminen aiheena on sellainen, että jokaisessa paikassa, jossa on paljon lapsia paikalla, on jonkinlainen ajatus siitä, miten kiusaamisen kanssa menetellään ja miten siihen puututaan. Vasta viime aikoina on huomattu, ettei näitä olemassa olevia suunnitelmia ole kirjattu mihinkään. Kiusaamista on kuitenkin aina ollut ja tulee varmasti aina olemaan. Perusopetuslaissa on kohta, jossa puhutaan turvallisesta oppimisympäristöstä (29.5). Edellä mainittua kohtaa täydennettiin vuonna 2003. Lisäys velvoittaa koulutuksen järjestäjän toimia siten, että turvallinen oppimisympäristö toteutuu. Turvallinen oppimisympäristö kattaa fyysisen, psyykkisen sekä sosiaalisen turvallisuuden. Turvallinen oppimisympäristö koskee myös koulumatkoja. (477/2003)

Samaa lainsäädäntöä tulisi noudattaa päiväkodeissakin. Kiusaaminen on lopulta teko, joka saattaa johtaa pahimmillaan rikosoikeudellisiin toimiin. Tosin rikosoikeuden piiriin kuuluvat jo 15 vuotta täyttäneet lapset. Päiväkodeissa kiusaaminen tuskin yltyy aivan väkivaltatekoihin muutenkaan, mutta kasvattajien on syytä muistaa kuinka vakavasta asiasta puhutaan.

Osallistuin aiheeseen liittyvään koulutukseen nimeltä ”Kiusaavatko pienetkin lapset?” Kouluttajana toiminut Laura Kirves on tehnyt kiusaamiseen liittyvää tutkimusta valtakunnallisella tasolla jo pitkään. Koulutus herätti minussa kipinän sekä pohtia kiusaamista aiheena syvällisemmin että tarttua aiheeseen ja tehdä opinnäytetyönä kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen suunnitelman Yrttitien päiväkodille. Yhteyshenkilönä toimii yksikön esimies, jonka kanssa olen sopinut tekeväni suunnitelman ks. päiväkodille yhteistyössä päiväkodin kasvatushenkilöstön kanssa.

Opinnäytetyössäni esittelen erilaisia menetelmiä, joita käytetään lasten kanssa. Keskityn jokaiseen menetelmään yksittäisesti ja lopuksi yhdistän niistä kokonaisuuden, joka mahdollisimman hyvin palvelisi sekä päivähoitoyksikköä, henkilökuntaa ja itse tarkoitusta eli kiusaamiseen puuttumista. Valitussa päivähoitoyksikössä on käytössään jo monia vakiintuneita ja hyväksi todettuja käytäntöjä ja menetelmiä. Työni tarkoitus ei ole luoda uutta toimintamenetelmää tyhjästä, vaan valjastaa vanhat käytänteet palvelemaan uutta raamia. Pirjo-Liisa Poikonen toteaa uusien opetussuunnitelmien kehittämisestä, että se on vuorovaikutteinen, sekä

jatkuva prosessi, joka vaatii henkilöstöltä uusien tapojen sisällyttämistä omiin rutiineihinsa (Arvioidaan yhdessä, 2004.) Suunnitelmat ovat aina vain suunnitelmia ja niiden kantavuus on monimutkaisempi asia. Kuinka hyvin suunnitelmaa lähdetään toteuttamaan, riippuu paljolti henkilöstön motivaatiosta sekä työyhteisönä että jokaisesta sen jäsenestä itsestään. Siksi on erityisen tärkeää, että tämä suunnitelma laaditaan yhteistyössä koko päiväkodin henkilökunnan kanssa.

Alle kouluikäisten lasten kiusaamista on tutkittu kansainvälisesti suhteellisen vähän. Näistä ehkä tunnetuin on Bernesen Program ja Bernesen study (Alsaker, 2001 & 2003 - 2005), joista kumpikin tutki alle 2-6 -vuotiaiden käyttäytymistä ryhmissä. Aiemmassa tutkimuksessa todettiin, että kiusaamista esiintyy päiväkodeissa. Lapset nimittävät kiusaajat, mutta kiusaamisen uhreja oli vaikea löytää. Henkilökunnan havaintoja pidettiin luotettavampana. Jälkimmäisessä tutkimuksessa huomattiin, että päiväkodin sisällä tapahtuvassa kiusaamisessa oli huomattavia samankaltaisuuksia koulukiusaamisen kanssa. Tutkimus osoitti, että kiusaajia ja kiusattuja oli päiväkodissa lähes yhtä paljon. 12 % lapsista oli kiusaajia ja 13% kiusattuja. Myös muut tutkijat (mm. Vaillancourt, 2008) ovat huomanneet, että päiväkodissa tapahtuu kiusaamista.

Opinnäytetyöni tarkoitus ei ole poistaa kiusaamista päiväkodista kokonaan, vaan keskittyä ennaltaehkäisevään toimintamalliin. Ympäri vuorokautinen päivähoito asettaa työlle omat raaminsa toimintansa suhteen.

2. Keskeiset käsitteet

2.1. Kiusaaminen ilmiönä

Tartuin ilmiöön kiusaaminen olemassa olevien teorioiden kautta siitä mitä kiusaaminen on. Kiusaamisesta on olemassa tarkat kriteerit. Christina Salmivalli on tutkinut kiusaamista jo pitkään ja hänen kirjassaan ”Koulukiusaaminen ryhmäilmiönä” (1998) käsitellään näitä kriteereitä. Tärkeimmäksi kriteeriksi muodostuu kiusaamisen systemaattisuus. Periaatteessa hän toteaa, että kiusaamisesta voidaan puhua kiusaamisena vasta kun se on toistuvaa, ja kohdistuu yksittäiseen lapseen. Normaaleja välienselvittelyjä tai tönimisiä ei pitäisi sotkea kiusaamiseksi. Laura Kirves koulutuksessaan taas painotti, että näissäkin tapauksissa pitää ottaa huomioon lapsen oma kokemus tilanteesta. Näitä tilanteita tulisi tarkastella enemmän tapauskohtaisesti.

Kiusaamisessa on lähes aina kyse myös vallasta ja sen suhteesta toisiin. Jos tönijät ovat yhtä ”voimakkaita” henkisesti tai fyysisesti, voi tilanteeseen puuttumista viivyttää ja seurata pystyvätkö lapset selvittämään tilanteen itse. Jos tappelun osapuolet ovat selvästi epäsuhtaiset,

tilanteeseen tulee puuttua nopeammin. Salmivalli esittelee kirjassaan myös keinoja, joilla näitä tilanteita voi tarkastella. Työntekijälle saattaa olla haasteellista erottaa ”leikkitappelut” oikeista riidoista tai kiusaamistilanteista (Salmivalli, 1998, 32). Näissä tilanteissa voi kiinnittää huomiota lasten ilmeisiin ja eleisiin, äänenkäyttöön, voimankäyttöön ja siihen ketä muita tilanteessa on läsnä. Kiusaaminen on hyvin usein julkinen tapahtuma.

Kiusaamisen määritelmään liitetään myös tarkoituksellisuus (Hamarus, 2008, 12). Tällä tarkoitetaan, että kukaan ei kiusaa ketään tahtomattaan. Kiusaajan roolilla on tässä tärkeä merkitys. Yleisesti on ajateltu, että kiusaamisesta puhutaan vasta sitten kun se on toistuvaa ja jatkuvaa eli systemaattista. Mutta onko olemassa jonkinlaista aikarajaa, jonka pitää ylittyä ennen kuin kiusaamisesta tulee ”virallisesti” kiusaamista?

Tärkeimmäksi kriteeriksi nousee siis kiusatun näkökulma. Hamarus sanoo, että jo muutamasta kiusaamiskerrasta syntyy ainakin kiusatuksi tulemisen uhka (2008,13). Kiusaajat eristävät kiusatun ensin itsestään, ja lopulta, kiusaamisen jatkuessa, myös muusta ryhmästä. Tällä tavoin merkittävää ei ole enää kiusaamisen ajallinen jatkumo.

2.2 Kiusaaminen ryhmä-ilmiönä

Koulumaailmassa törmää usein siihen, että luokalla on yksi tai muutama oppilas, joka on kiusattu. Näitä kiusattuja lapsia on näkynyt aika ajoin jo päiväkotiryhmissä. Kiusaamisen syitä on hyvä pohtia kahdesta näkökulmasta; kiusatun sekä kiusaajan.

Hyvin usein kiusattu lapsi poikkeaa jollain tapaa massasta. Poikkeamiseen riittää yksinkertaisesti jokin ulkoinen asia, esim. silmälasit tai näkyvä syntymämerkki. Kyseessä voi olla jokin muukin asia, esim. r-vika tai jokin muu huomiota herättävä puheen kehittymisen viivästymä. Tämänkaltaiseen poikkeamaan joku luokan/ryhmän lapsista kiinnittää huomiota ja mainitsee asiasta muiden kuullen. Pian ”nimittelyyn” osallistuvat muutkin oppilaat ja kiusaaminen on alkanut. Joskus nämä ovat ohimeneviä vaiheita, mutta pahimmillaan tätä voi jatkua vuodesta toiseen. Jatkumoon vaikuttaa kiusattu itse tai hänen reaktionsa esim. nimittelyyn. On tapauksia, joissa nimittelyn lapsen itsetunto on kohdillaan, ja kiusaajista näyttää siltä, ettei nimittely tuota toivottua tulosta. Silloin kiusaajat usein kyllästyvät ja lopettavat nimittelyn. Toivottulla tuloksella tarkoitan kiusatun reaktiota. Jos hän näissä tilanteissa vaikka itkee, niin juuri se itkeminen on kiusaajalle palkinto. Hän on saanut tämän reaktion aikaiseksi ja on näin ollen toista voimakkaampi.

Mistä syystä nimittelyyn sitten osallistuu jossain tapauksissa koko luokka? Kiusaaja on yleensä ryhmässä suosittu/pelätty lapsi, jonka kanssa tai suosiossa muut lapset haluavat olla. On helppompaa yhtyä tämän henkilön mielipiteisiin, koska häntä halutaan miellyttää. Samalla voi välttyä joutumasta itse kiusaamisen kohteeksi. Salmivalli mainitsee kirjassaan myös, että kiusaaminen on sosiaalinen tapahtuma (1998, 33.).

Kiusaamista esiintyy monilla erilaisilla tavoilla. Kiusaaminen voi olla suoraa, eli julkista nimitelyä, tai jopa väkivallan käyttöä. Epäsuora kiusaaminen taas on ns. näkymätöntä toimintaa. Näiden kahden kiusaamisen muodon eroksi tai käyttäjiksi Salmivalli (1998, 39 - 41) nostaa esiin kiusaajan sukupuolen. Pitkään lasten kanssa työtä tehneenä olen samaa mieltä hänen väitteestään siitä, että suoraa kiusaamista harrastavat pojat ja epäsuoraa kiusaamista tytöt. Tosin viime aikoina nuorten tyttöjen keskuudessa väkivallan käyttö on yleistynyt huomattavasti.

Epäsuora kiusaaminen on muoto jota päiväkodissa tapahtuu enemmän. Epäsuoran kiusaamisen yksi variaatio on ns. sosiaalinen eristäminen, jossa yksi lapsi jatkuvasti jätetään tahallisesti pois toisten leikeistä. Tätä tapahtuu päiväkodissa päivittäin varsinkin tyttöjen keskuudessa. Politikointi aloitetaan usein jo aamupalapöydässä, jossa kuiskutellaan, että ”ei leikitä ton kaa”. Ympäri vuorokautisessa päiväkodissa näkee valitettavan usein sitä, että yksittäisen päivän leikit ja leikkikaverit ovat valikoituneet jo aamulla, ja iltapäivällä hoitoon tuleva lapsi on muiden silmissä häiriötekijä.

Kouluissa epäsuoraa toimintaa on hyvin yleisesti se, että levitetään juoruja jostakin oppilaasta, tai viime aikoina mediassakin esillä ollut internetin keskustelupalstojen välityksellä tapahtuva mustamaalaaminen. Näissä tapauksissa mukana on ollut usein epäsuotuisia valokuvia.

Ruotsalainen Gunnar Höistad jakaa kiusaamisen kolmeen eri kategoriaan; hiljainen, sanallinen ja fyysinen (2003, 80).

1. Hiljainen kiusaaminen on toisen täysin huomiota jättämistä, eli kohdella ”kuin ilmaa”. Tätä kiusaamisen muotoa on helppo harrastaa jonkun toisen kanssa vaihtamalla merkitseviä katseita tai huokailemalla ja kikattamalla selän takana. Tästä on myös hyvin vaikea joutua syytetyksi, koska on helppo perustella, ettei nauranut uhrille vaan aivan muille asioille. Hiljaisen kiusaamisen uhreja on myös vaikea huomata, koska he eivät yleensä pidä itsestään meteliä, sillä tietävät asian olevan vaikea todistaa.
2. Sanallinen kiusaaminen on pilkkaamista, matkimista ja huomauttelua esim. ulkonäöstä. Höistad pistää kirjeiden kautta tapahtuvan nimittelyn tai uhkailun samaan kategoriaan, eli sanallinen kiusaaminenkin voi olla epäsuoraa. Tämä muoto on helpompi huomata, jos sitä tapahtuu yleisesti, mutta usein kiusaajat osaavat katsoa, ettei aikuiset ole paikalla.

3. Fyysinen kiusaaminen on kolmesta muodosta helpoin huomata, koska siitä jää yleensä jälkiä. Fyysinen väkivalta on jo tilanteena huomiota herättävä. Toisaalta fyysistä kiusaamista usein harrastetaan ikään kuin huomaamatta. Ohi kävellessä tönäistään tai lyödään ja sitä voi kutsua vahingoksi. Myöskään tästä kiusaamisen muodosta ei haluta jäädä kiinni.

Fyysinen kiusaaminen jättää näkyviä jälkiä, mutta jäljet jäävät muistakin muodoista. Juuri tästä syystä Höistad nostaa julmimmaksi kiusaamisen muodoksi hiljaisen kiusaamisen. Tämä voi aiheuttaa uhrille vakavan henkisen trauman, josta ei pääse välttämättä eroon edes aikuisena. Kärjistettynä esimerkkinä väärinymmärretty ja epäoikeudenmukaisesti kohdeltu ihminen voi ottaa myöhemmin oikeuden omiin käsiinsä. Esimerkkinä amerikkalainen Mitchell Johnson, joka vuosia kestäneen kiusaamisen päätteeksi ampui useita luokkatovereitaan sekä opettajansa. Tutkimukset osoittivat, että Mitchell oli koulukiusattu, mutta useista ilmoituksista huolimatta asiaan ei koskaan juuri puututtu. Tämä esimerkki ja monia muita löytyy Peter Langmanin kirjasta ”Why kids kill?” (2009, Mitchell 154.) Koululuampumiset ovat lisääntyneet Amerikassa huolestuttavasti ja viime vuosina tragedioita on nähty jo meillä Suomessa esim. Jokelassa tapahtunut ammuskelu vuonna 2007.

Kaikki kiusaamistapaukset eivät lopu yhtä traagisiin mittasuhteisiin, eikä päiväkodissa tapahtuva kiusaaminen ole yhtä raakaa kuin kouluissa. Silti kiusaamiseen puuttuminen, asteesta huolimatta, on välttämätöntä. Harvoin päiväkodissa alkanut kiusaaminen loppuisi kokonaan kouluun siirryttäessä. Jokin piirre kiusatuissa valitettavasti on yleensä syy kiusaamisen alkamiseen. Varhaisella puuttumisella voidaan ehkäistä sekä kiusatuksi joutumista että vaikuttaa itse kiusaajiin.

Varhaisessa vaiheessa puuttumisella on myös vaikutus koko ryhmään. Jos henkilökunta määrittää kiusaamisen vakavuuden vain sen ajallisen keston sekä toistuvuuden kautta, kiusaamiselle ja sen jatkumiselle periaatteessa annetaan lupa. Tällöin puuttuminen myös tapahtuu liian myöhään. Puuttumalla mahdollisimman varhain vaikutetaan koko ryhmän rooleihin, koska ne eivät ole vielä ehtineet kunnolla muodostua. Ne sivustakatsojat, jotka myönteilevät itse kiusaajia ehkä välttyäkseen kiusaamiselta itse, saavat mahdollisuuden vetäytyä pois tilanteesta (Hamarus 2008, 14.).

2.3. Lapsen subjektiivinen kokemus

Päiväkodeissa ja varmasti vielä alakouluissa pitää myös ottaa huomioon lapsen oma kokemus asiasta. Jotkut lapset ovat herkempiä kohtaamaan negatiivisia asioita kuin toiset. Jollekin kiusaamista voi olla jo se, että toinen tulee liian lähelle. On tärkeää miettiä pystyykö henkilökunta pitämään yhtenäistä linjaa näissä rajalla olevissa tapauksissa. Henkilökunnan näkemys tapahtuneesta voi poiketa lapsen subjektiivisesta kokemuksesta hyvinkin voimakkaasti. Ote taanko näiden herkempien lasten kohdalla huomioon yksilöllinen luonne vai ohitetaanko tunteet ylireagointina, Laura Kirves kysyy koulutuksessaan ”Kiusaavatko pienetkin lapset?”. Henkilökohtaisesti olen sitä mieltä, että kiusaaminen käsitteenä on turhan vahva sana kuvaamaan sitä mitä päiväkodissa tapahtuu. Mielestäni kyseessä on enemmänkin sosiaalisten taitojen oppimista ja rajojen hakua. Ajatus siitä, että kolmevuotiaat systemaattisesti kiusaisivat ryhmätoveriaan, voi olla kaukaa haettu. Kolmevuotiaan ”kiusatuksi” tulleen kokemus samasta asiasta taas voi olla todellinen, voimakas tunne.

Ongelmaksi päiväkodissa voi muodostua juuri lapsen näkemys kiusaamisen määritelmästä. Ehkäisevään työskentelyyn kuuluu lasten osallistuminen esim. kiusaamista koskevien sääntöjen laatimisessa. Todennäköistä on, että kohta lähes toisen lapsen katse koetaan kiusaamiseksi ja siitä raportoidaan aikuiselle. Hyvin äkkiä opettajat ja hoitajat huomaavat olevansa ryhmässä, jossa kiusataan toisia jatkuvasti. Millä siis määritellään lapsille mikä on varsinaista kiusaamista ja mikä ei? Tehdäänkö mahdollinen määrittäminen sen ryhmän herkimmän lapsen tuntemusten mukaan vai lapsen jota ei näytä häiritsevän toisten ärsyttäminen?

Kiusaamisen määritelmien tulee sisältää myös tarkat esimerkit siitä, mitä milläkin kriteerillä tarkoitetaan. Jos yksi kriteereistä esimerkiksi on nimittely, tätä pitää tarkentaa antamalla esimerkit siitä, minkälaista nimittelyä ei hyväksytä. On väärin nimittää toista hölmöksi, rumaksi jne. Nimeämällä mahdollisimman tarkasti väärä käyttäytyminen mahdollisesti pois suljetaan määritelmien ylitulkitseminen.

3. Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen

3.1. Tilanteen kartoitus

Ennen kuin voidaan puhua puuttumisesta tai ehkäisystä jonkin ilmiön kohdalla pitää tietää ilmeneekö sitä tietyssä kontekstissa ylipäättään ollenkaan. Kiusaaminen alle kouluikäisten lasten keskuudessa on hyvin vähän tutkittu aihe. Vasta viime vuosina asiaa on tutkittu Suomessa laajemmin Laura Kirveksen toimesta. Sitä ennen asiaa tutkittiin Ruotsissa (mm. Höistad 2001). Tästä johtuen ei ole olemassa valmiita sapluunoja tällaisen asian kartoit-

tamiseen. Ryhmädynamiikasta ja koulukiusaamisesta tietoa löytyy enemmän, joten opin näytetyössäni käyttäen näistä hyväksi todettuja menetelmiä.

Yksinkertaisimmasta päästä oleva esimerkki kartoittaa lasten asemaa tietyssä ryhmässä. Siinä pyydetään ryhmän jokaista lasta nimeämään kolme ryhmäkaveria, joista he pitävät kaikkein eniten, sekä ne kolme ryhmäkaveria, joista he pitävät kaikkein vähiten. Tuloksia vertaamalla saadaan helposti selville ryhmän suositut lapset ja toisaalta lapset, joita syystä tai toisesta vältetään. Tätä lähestymistapaa käytettäessä on huomattu, että suosion ja epäsuosion välinen ero ei välttämättä olekaan niin suuri kuin oli luultu. Jotkut lapset saattavat esiintyä molempien listojen kärkipäässä, kun joitain ryhmän lapsia ei välttämättä mainita ollenkaan. Huomattiin, että lasten ja nuorten sosiaalista statusta pitää kuvata moniulotteisimmin. Nykyään ryhmän/luokan lapset jaetaan viiteen kategoriaan tämän kartoituksen pohjalta. Jaotuksen ovat laatineet John Coie ja Kenneth Dodge (Salmivalli, 2005, 26), ja se on edelleen yleisesti käytössä, kun tutkitaan lapsiryhmien sosiaalisia suhteita. He jakavat lapset kategorioihin; suositut, torjutut, keskimääräisessä asemassa olevat, huomiotta jätetyt ja ristiriitaisessa asemassa olevat.

1. Suositut

Lapset, jotka saavat paljon mainintoja kun kysytään kolmea kaveria, joista pitävät eniten.

2. Torjutut

Lapset, jotka saavat paljon mainintoja kun kysytään kolmea kaveria, joista pitävät vähiten.

3. Keskimääräinen asema

Lapset, jotka saavat jonkin verran mainintoja sekä eniten että vähiten pidettyinä.

4. Ristiriitaiset

Lapset, jotka saavat paljon mainintoja sekä eniten että vähiten pidettyinä.

5. Huomiotta jätetyt

Lapset, jotka saavat hyvin vähän, tai ei ollenkaan, mainintoja.

Esimerkiksi Bellmore & Cillessen (2003) ovat tutkineet paljon torjuttujen lasten minäkuvaa. Heillä tuntuu tutkimuksen mukaan olevan erittäin vääristynyt käsitys asemastaan ryhmässä. He eivät yleensä huomaa tai tajua olevansa epäsuosittuja. Hyvin usein kyseessä ovat aggressiiviset lapset. Teorian on esitetty, että kyseessä olisi itseä suojeleva oletus. Toisaalta menestyminen suosituimpien listalla ei välttämättä näy ryhmän arjessa. Samat aggressiiviset lapset voivat olla toisten mielestä suosittuja, koska heitä pelätään, mutta myös ihannoidaan. Kiusaamisen kannalta mielenkiintoisin kategoria on huomiotta jätetyt. Kiusaamisen uhrit, jos heitä on, löytyy aika varmuudella juuri tältä listalta.

Varhaiskasvatukseen sopivin, ja jo käytössä oleva menetelmä kiusaamiseen kartoittamiseen, on haastatteluna toteutettava yksilöllinen näkemys lapsen ryhmästä. Haastattelussa on mukana kuva jostakin joukkoliikenneajoneuvosta esim. linja-autosta tai lentokoneesta. Lapselta kysytään ketkä lapset ryhmästä hän haluaisi ottaa kyytiin ja keitä lapsia ei halua ottaa mukaan. Jos/kun lapsi nimeää lapsia joita ei kyytiin halua ottaa, esitetään jatkokysymyksiä, kuten miksi ei halua nimettyjä lapsia mukaan. Haastattelua voi tästä jatkaa lapsen viemään suuntaan ja taustalta saattaa paljastua sitten esim. kiusatuksi tulleen kokemuksiä.

Haastattelun aiheesta kiusaaminen voi järjestää muutenkin. Kysytään suoria kysymyksiä esim. onko sinua kiusattu, millä tavalla, miten on kiusattu, onko jatkunut kauan jne. Tässä vaarana on se, että kuten Laura Kirves tutkimuksessaan huomasi, lähes jokainen lapsi tuntee joutuneensa kiusatuksi. Kiusaamisen muodot ovat moninaisia ja lasten omat kokemukset siitä vielä moninaisempia. Vaikeaa on siis erottaa, mikä tilanne voidaan nähdä kiusaamisena, ja mikä taas on ”liioittelua”. Toinen asia, joka on hyvä pitää mielessä, liittyvät sadutuksen problematiikkaan, eli lapsi voi hyvin äkkiä alkaa dominoimaan tilannetta kertomalla mitä hurjimpia kiusaamistapauksia. Lapsella voi olla hyvä mielikuviutus, mutta näihinkin tarinoin voi puuttua kysymällä tarkentavia kysymyksiä, ja tarkastella tarinan loogisuutta sekä yhdenmukaisuutta jonkun toisen kertomaan. Jos haastattelukertoja on useimpia, näihin tarinoin voidaan palata, ja katsoa muuttuuko tarina. Haastattelut menetelmänä ovat lasten kanssa vaikeita toteuttaa, mutta onnistuessaan todella antoisia. Tähän vaikuttaa tietysti myös lapsen ikä.

Ryhmästä pystyy poimimaan myös tiettyjä karikatyyrejä. Vuosien kokemuksella uskallan sanoa, että jokaisesta päiväkotiryhmästä löytyy äänekkäät, näkyvät lapset, sekä hiljaiset, näkymättömät lapset. Näitä ns. näkymättömiä lapsia on hyvä pysähtyä tarkkailemaan ja seuraamaan. Onko näillä lapsilla leikkikavereita, osaako lapsi leikkiä tasavertaisesti ja miten lapsi toimii ryhmätilanteissa? Joissakin tapauksissa kyseessä voi olla yksinkertaisesti yksinäinen lapsi. Lapsi on kiltti ja tottelevainen, joten jää helposti henkilökunnalta huomaamatta. Samalla tavalla hän voi jäädä huomaamatta myös muilta ryhmän lapsilta. Kyseessä ei silloin ole varsinaisesti kiusattu lapsi, vaan ryhmän silmissä yhdentekevä lapsi. Yksinäinen lapsi ei koe, että häntä kiusataan, mutta seuraukset ovat samat kuin lapselle, jota vältellään tietoisesti. Yksinäinen lapsi tarvitsee aina aikuisen apua tilanteen selvittämiseen (Peltonen 2004, 29).

Samalla tavalla kannattaa pysähtyä seuraamaan vilkkaita, äänekkäitä lapsia. Lapsi voi olla syyllinen moneen kiusaamisena nähtyyn tilanteeseen pahaa tarkoittamatta. Yleisimmät ongelmat lapsilla päivähoidossa tänä päivänä ovat sosiaalisten taitojen heikkous. Lapsi ei välttämättä osaa käyttäytyä oikein ja hakee itselleen huomiota ”väärin” eli fyysisesti.

Lapsen kehityksestä saattaa löytyä viivästymää, kuten esim. keskittymishäiriöitä. Näitä lapsia ryhmän muut lapset toisaalta välttelevät ja toisaalta ovat täysin heidän armoillaan.

Henkilökunta reagoi näihin lapsiin usein rajoittamalla heidän toimintaansa. Rajausta he tarvitsevatkin, mutta myös ohjausta. Tietyt lapset voivat saada itselleen aikuisten silmissä vaikean lapsen leiman. Leimasta voi olla hyvin vaikea, ellei mahdotonta, päästä eroon. Työssäni olen kohdannut lapsia, joille hoetaan koko päivän ajan ”EI!” ja sitten ihmetellään kun muutosta ei tapahdu. Muutosta lapsessa odotetaan, vaikka aikuisten pitäisi pysyä näkemään uusi lähestymistapa.

Pienet lapset purkavat kiukkuaan heittelemällä tavaroita tai lyömällä ja potkimalla. Heillä ei ole verbaalisia tai psyykkisiä valmiuksia selvitä vaikeista tilanteista. Aikuinen voi huomaamattaan jopa edistää tätä käyttäytymistä huomioimalla, negatiivisestikin, lapsen. Pieni lapsi oppii saamaan tahtonsa läpi kiukuttelemalla, huutamalla, itkemällä. Opittua tapaa käytetään samalla tavalla vaikka ikää tuleeekin lisää.

3.2. Ympäri vuorokautisen päiväkodin problematiikka lasten osallistumisen kannalta

Oman ongelman toiminnan suunnitteluun tuo lasten, ja erityisesti vuorolasten, hoitoajat. Joskus lapset saattavat olla monta päivää vapailla, tai hoitoajat ovat ilta-, viikonloppu- ja yöpailotteisia. Tällöin lapset jäävät toiminnan osalta pois, ja hoidossa olo on enemmän vapaata toimintaa ja ryhmästä toiseen siirtymistä. Lapsilla on ns. kotiryhmä jossa he viettävät päivän, ja ne lapset, jotka tarvitsevat iltahoitoa, siirtyvät yhdistettyihin iltaryhmiin. Siirryttyään lapsella on vaihtunut lähestulkoon kaikki leikkikaverit ja aikuiset. Joillekin lapsille päiväkotiin tulo ei ole ikinä helppoa. Osalle on vaikeaa päästä leikkeihin mukaan, jos oma hoitopäivä alkaa vasta iltapäivällä. Siirtyvien lasten kohdalla tilanne voi tulla eteen kaksi kertaa saman päivän aikana. Päiväkodit elävät koko ajan jonkinlaista yhteen tulemisen vaihetta (Siren-Tiusanen, s. 31, 1996, LIKES). Syksyisin aloittaa uusia perheitä tai työntekijät vaihtuvat. Iän mukaan lapset siirtyvät talon sisällä ryhmästä toiseen.

Ympäri vuorokautisessa päiväkodissa tilanteet elävät vielä enemmän, kun yhden päivän aikana ihmisiä, niin lapsia kuin aikuisia, tulee ja menee. ”Vuorovaikutus on aina liittymistä, ja pienikin katko siinä vaatii ponnistusta aloittaa päivä uudestaan” (Kiesiläinen, 1994). Näistä siirtymistä, kuten esim. ruokailuun tai lepo hetkelle, on tullut lapsille rutiinia, jolloin aikuiset eivät välttämättä koe, että lapsi tekee siirtymisen aikana konkreettisesti jotakin (Strandell, s. 51, 1995). Lisäksi on tutkittu, että fyysisen tilan muuttuminen voi aiheuttaa lapsille levottomuutta johtuen uuden tilan luomista uusista ärsykkeistä (Siren-Tiusanen, 1996, LIKES).

4. Luovat toiminnot puuttumisen menetelmänä

Päiväkodeissa on jo valmiiksi käytössä monenlaisia luovan toiminnan menetelmiä.

Päiväkodeissa pidetään musiikkituokioita, liikuntatuokioita, askarrellaan, luetaan kirjoja jne. Näiden tuokioiden sisältöä on helppo muuttaa asiasisältöiseksi.

4.1 Kirjallisuus

Lasten kanssa voi lukea kiusaamisesta kirjaa ja keskustella sen jälkeen lasten kanssa mitä tunteita kirja heissä herätti. Tämä on osoittautunut ainakin henkilökohtaisesti itselleni toimivaksi tavaksi käydä vaikeita asioita läpi lasten kanssa. Kirjallisuutta voi käyttää esim. perheväkivalta epäilyjen aikana lasten kanssa, sekä lapsen vanhemman kuoleman läpikäymisessä.

Itse kiusaamisesta aiheena voi olla hankala löytää kirjoja, ja mitä pienemmästä lapsesta on kyse sitä hankalampaa sopivien kirjojen löytäminen on. Kaksi hyvää esimerkkiä kiusaamista käsittelevistä kirjoista ovat Hans Christian Andersenin ”Ruma ankanpoikanen” (1843), joka on ehkä klassisin esimerkki tämältyyppisistä tarinoista, ja toisena esimerkkinä Gösta Knutsonin Pekka Töpöhäntä-kirjat (Pelle Svanslös, 1939). Kumpaakin kirjojen hahmoista, sekä ankanpoikaa että kissaa, kiusataan ulkoisista syistä. Ankanpoikaa siksi, että tämä ei näytä samalta kuin muut ankanpojat (rasismi) ja kissaa siksi, että tältä puuttuu häntä (vammainen). Kumpikin hahmoista kuitenkin onnistuu voittamaan vastoinkäymiset, joten lopputulos on hyvä ja antaa kiusatulle lapselle uskoa siitä, että kiusaaminen voi loppua. Lasten kanssa voi myös katsoa elokuvan, joka käsittelee aihetta. Itse asiassa Pekka Töpöhännästä on tehty kaksikin elokuvaa, joista varsinkin ensimmäinen ”Pekka Töpöhäntä” (Pelle Svanslös, FutureFilm DVD 1981) on kovasti lasten suosiossa ja näin ollen hyvä väline keskustelun aloittajana tai loppuhuipennuksena. Samanlaisen ongelman kanssa painiskelee myös Disneyn Dumbo (1941). Pekan häntä on liian lyhyt, kun taas Dumboa kiusataan liian suurten korvien takia.

Pienempien lasten kanssa hyvä esimerkki käsittelemään kiusaamista voisi olla Sibylle Rieckhoffin ja Sophie Schmidin anteeksipyyntöön vaikeutta käsittelevä kirja ”Miten olisi anteeksi?” (LastenKeskus 2010.)

4.2. Draama

Draaman keinoin lapset voivat itse näytellä ja eläytyä vaikka kiusaajaksi tai kiusatuiksi, ja sitä kautta jäsentää tunteitaan asiaan liittyen. Joissain päiväkodeissa henkilökunta on jo pitkään käyttänyt draamaa menetelmänä kiusaamisen tai muun hankalan asian purkamiseen lasten kanssa. Draaman käytöstä lasten kanssa on hyviä kokemuksia muissakin yhteyksissä. Esimerkkinä Piia Paasikallion tekemä opinnäytetyö ”Kyllä mä taidan uskaltaa” - lasten itseilmaisun ja osallisuuden tukeminen päiväkotitoiminnassa (Laurea 2004). Hänen huomioidensa mukaan pienryhmissä toteutettavat draamalliset toimintatuokiot antavat lapselle mahdollisuuden heittäytyä ja tarkastella tunteitaan. Avainsanana tässä on kuitenkin ryhmien turvallisuus ja toimivuus. Jos lapsi kokee olonsa turvalliseksi ja luottaa paikalla olevaan aikuiseen ja on sinut ryhmän kanssa, nämä tuokiot voivat olla hyvinkin avartavia. Asiat siis tapahtuvat omalla painollaan ja lasten ehdoilla; ei pakottamalla kohtaamaan negatiivisia asioita leikin varjolla.

Draamaa voi käyttää lasten kanssa joko improvisoiden tai valmiiden näytelmien muodossa. Lapset ovat luontaisia eläytyjiä. Heille ominainen tapa oppia on kokeilemalla, matkimalla ja kuvittelemalla. Lapsia voi pyytää esim. miettimään erilaisia tunnetiloja. ”Seuraavaksi mietitään yhdessä miten nämä tunnetilat näkyvät ihmisessä ulospäin.” ”Seuraavaksi matkitaan erilaisia tunnetiloja ja liikutaan tunteen määrittelemällä tavalla.” Lopuksi voidaan keskustella siitä, mitä yhteistä esim. surullisesti liikkuvat lapset tekivät, ja voiko surullisen ihmisen tunnistaa pelkästään liikkeiden perusteella.

Vanhempien lasten kanssa voi kokeilla eräänlaista psykodraamaa antamalla heille näyteltäväksi kiusaamistilanteen. Tilanne ratkotaan sitten yhdessä ja näytellään vielä lopputulos. Psykodraama sinänsä on vaativa laji varsinkin sen vetäjälle. Lasten kanssa työskentelyssä olisi syytä olla varuillaan siitä mitä tekee. Tilanteet pitää muistaa purkaa jollain tapaa tuokion lopussa. Samalla tavalla kiusaamiskohtauksen voivat näytellä ryhmän aikuiset ja antaa lasten miettiä miten tilanne tulisi hoitaa.

Toinen tapa on tehdä joko lasten kanssa yhdessä näytelmä kiusaamisesta tai käyttää valmista näytelmää. Yksi hyvä esimerkki valmiista näytelmästä kiusaamiseen liittyen on Teuvo Härkösen ”Kiusoittelua”, joka löytyy Kirsti Koivulan kokoamasta kirjasta ”Yhdessä lavalle”. (2005, 20). Toinen mainitsemisen arvoinen on Tove Janssonin ”Kuka lohduttaisi Nyttiä” (ruots. Vem ska trösta knyttet?, 1960), joka löytyy myös musiikkikuunnelmana.

4.3. Tunnetilakortit

Tunnesäätö-kortit ovat hyvä keino jäsentää lapsen omia tunteita ja ajatuksia. Useissa päiväkodeissa kortteja käytetään päivittäin esim. aamupiirin yhteydessä ja keskustellaan yhteisesti, että miltä kenestäkin juuri sinä aamuna tuntuu. Ryhmästä voi pikkuhiljaa löytyä lapsia jotka jokaisena päivänä valitsevat surullista tunnetta esittävän kuvan. Syytä tähän on hyvä pyrkiä selvittämään lapsen kanssa. Mistä surullisuus johtuu? Kortit toimivat siis eräänlaisena keskustelun avaajana.

Kortteja löytyy paljon eri hahmoilla. Lasten kanssa toimivat hyvin sekä lasten ilmeillä varustetut kortit että eläinhahmoilla kuvitetut kortit. Lastensuojelun puolella erittäin käytetyt ja hyväksi todetut ovat Nalle- kortit (St. Luke`s Innovative Resources & John Veeken, 1997). Nalleilla on korteissa erilaisia tunnetiloja esittäviä ilmeitä ja eleitä. Lasta pyydetään nimeämään korttien avulla tunteita, ja lapsen kanssa yhdessä keskustellaan tilanteista, missä lapsi on näitä kyseisiä tunteita kokenut tai onko ylipäättään kokenut. Tämä on myös hyvä tilaisuus kartoittaa tietyn lapsen tunneskaalaa.

Korttien käyttö ja ylipäättään kuvien käyttö päiväkodeissa on muutenkin lisääntynyt, koska kuvien käyttö mahdollistaa eritasoisten, esimerkiksi kielellisesti, lasten osallistumisen ryhmän yhteisille tuokioille. Kortteja voidaan käyttää lähes missä tilanteissa hyvänsä päivän aikana. Ympäri vuorokautisessa päiväkodissa on käytetty kortteja esim. kuvittamaan ajankulua lapsille, joiden yhtäjaksoinen hoidossa olo saattaa kestää jopa 4 päivää. Arkirytmiiä (aamupala, lounas, lepo hetki, ulkoilu, iltapala, nukkumaanmeno jne.) kuvaavat kuvat käännetään sitä mukaa ympäri kun aikaa kuluu. Näin lapsi pystyy seuraamaan konkreettisesti ajankulua ja kuinka kauan aikaa vielä kuluu ennen kuin hänet haetaan hoidosta pois.

Korttien käytön mahdollisuudet ovat lähes rajattomat. Korteilla voi jopa kertoa tarinaa. Puheen kehitysviivästyimestä kärsiville lapsille on suunniteltu käyttöön erilaisia kuvakommunikaatio-kansioita, joiden kuvat kattavat hyvin pitkälle arjen tapahtumat. Kansioista löytyy myös eri tunnetiloja käsitteleviä kuvia. Kuvien avulla lapsi pystyy tuottamaan lauseita, joita hän ei puheella välttämättä pysty tuottamaan.

4.4 Musiikki

Myös musiikkituokioilla voi käsitellä kiusaamisaihetta. En jostain syystä ole löytänyt varsinaisia lauluja kiusaamisesta, jos ei mukaan lueta Mikko Kuustosen laulua “Äiti, en tahdo mennä kouluun”, mutta tunnetilojen läpikäyntiin musiikki on hyvä väline.

Liikunnalliseen musiikkituokioon voi ottaa mukaan osion, jossa erilaista musiikkia käytetään kuvaamaan erilaisia tunnetiloja. Lapset voivat miettiä mikä musiikki herättää minkälaisia ajatuksia, ja vaikka liikkua ympäri salia/ryhmätilaa esittäen surullista, iloista, vihaista jne. Itse olen käyttänyt samanlaista harjoitusta 6-luokkalaisten kanssa KiVa koulu-projektin yhteydessä toteutuneissa toiminnallisissa tuokioissa. He saivat harjoituksen jälkeen aikaan hyvän keskustelun siitä, miten ihmisten eri tunnetilat näkyvät koko olemuksessa ilmeestä kävelytapaan. Konkreettiset esimerkit toimivat lasten kanssa paremmin kuin mitkään muut. Musiikkikasvatuksen päämääränä varhaiskasvatuksessa on tarjota lapselle syvätason elämys, joka altistaa lapsen opittavalle asialle tai teemalle (Marjanen, 2005.) Ja on hyvä muistaa, että musiikkiin liittyy lähes poikkeuksetta vuorovaikutuksellisuus.

Musiikin kuuntelu antaa rajattomat mahdollisuudet käsittelemään kiusaamiseen liittyviä tunteita. Musiikki on kuuntelijalle lähes aina jollain tapaa koskettava elämys. Musiikkiin myös liittyy hyvin usein tunteita, tai se voi niitä kuulijassa herättää. Pienten lasten kanssa juuri musiikki voi toimia väylänä tunteiden käsittelyyn. Jo hyvin pienet lapset ikään kuin elävät musiikin mukana sitä kuullessaan. He tuottavat musiikin aikaa saamaa liikettä, ja näistä liikkeistä voi myös havaita paljon. Samalla tavalla musiikkia voi kuunnella isompienkin lasten kanssa. Heidän kanssaan voi lisäksi myös keskustella erilaisten musiikkinäytteiden herättämistä tunteista.

Halutessaan ryhmä voi myös sanoittaa vanhoja tuttuja lastenlauluja keksimällä niihin kiusaamiseen liittyvät sanat. Esikoululaiset voivat jopa tehdä tämän ilman aikuista.

4.5. Teematyöskentely

Teematyöskentelyä on käytetty lasten parissa jo pitkään, mutta näkyvämpänä ja tärkeämpänä osana 1990-luvun alusta (Ojala, s.151,1993). Lasten kanssa voi järjestää erilaisten teemojen ympärille ohjelmaa. Tällä tavoin lapset sitoutetaan käsittelemään tiettyjä asioita tai teemoja. Päiväkodeissa teematyöskentelyä toteutetaan jo valmiiksi, mutta hyvin usein käsiteltävät teemat liittyvät luontoon tai eläimiin. Ideana lyhyesti on valita teema esim. kissat. Ennalta määritellyn ajan, vaikka kuukauden verran, kyseistä aihetta käsitellään kaikin mahdollisin keinoin. Kissoista lauletaan, luetaan tarinoita ja satuja, niitä askarrellaan, matkitaan niiden liikkeitä ja ääntä jne. Ihanteellinen nimenomaan ympärivuorokautisen ryhmän toimintatavaksi, jolloin välttyään liialta ryhmän henkilökunnan yhteiseltä suunnittelulta, johon kyseessä olevissa taloissa on muutenkin hyvin vähän aikaa. Jokainen työntekijä voi työstää teemaa itselleen ominaisella tavalla, kuten esim. musiikin kautta. Kuukauden aikana myös useampi pitkistä vapaista nauttiva lapsi pääsee osallistumaan jollain tavalla ryhmän yhteiseen toimintaan, eikä koe olevansa ulkopuolinen nähdessään jonkin yksittäisen askartelun ryhmän seinällä, johon ei ole osallistunut itse. Teemojen sisältöön pystyy kuitenkin vaikuttamaan ja ottaa käsittelyyn suurempiakin asioita esim. kiusaaminen. Teematyöskentelyn hyviä puolia, varsinkin pidempijaksoisilta ajoilta, on se, että opitaan tuntemaan toisia, ottamaan vastuuta, yhteenkuuluvuuden tunne sekä teematyöskentelyn aiheuttama läheisyys. Työskentelyn myötä lapsi oppii myös auttamaan, sekä ottamaan apua vastaan (Hakkola & Virsu 2000).

Eri kuntien kouluissa on viime vuosina startannut menestyksekkäästi KiVa-koulu (Kiusaamisen Vastainen tai Kiusaamista Vastustava koulu) - projekti, joka on kiusaamisen vastainen tai siihen puuttumisen projekti. Projekti on kehitetty Turun psykologian laitoksen ja Oppimistutkimuksen keskuksen yhteistyönä. Hankkeen yksi kiusaamiseen puuttumisen keinoista on perustaa koululle ns. tukiryhmä. Tukiryhmä muodostuu n. 3 - 5 opettajasta. Oppilaille kerrotaan ketkä tukiryhmään kuuluvat. Ryhmän jäsenille voi sitten kertoa kiusaamistapauksia, joko omia kokemuksia, mutta voi myös paljastaa kiusaajia paljastumatta itse. Tukiryhmä ottaa asian hoitaakseen.

Asian hoitamiseen kuuluu esim. kiusaajan haastattelu mahdollisimman nopeasti. Tämä tapahtuu ilman vanhempia, ja haastattelun jälkeen pohditaan, otetaanko vanhempiin yhteyttä vai ei. Tämä perustuu siihen, että koululaisille opetetaan ottamaan vastuu teoistaan. Ongelmana tässä on ehkä turhan syyttelevä puuttuminen. Kiusaajan kanssa pitäisi pystyä tilanteesta keskustelemaan, ei kuulustelemaan häntä (Höistad 2003, 134).

Päiväkodissa samankaltainen toimintamalli ei toimi. Pientä lasta ei pysty samalla tavalla vastuuttamaan teoistaan. Kiusaajan syyttelyä on hyvä välttää päiväkodissakin. On mietittävä

miksi lapsi toimii näin? Onko kyseessä kuitenkin vain keino saada huomiota osakseen? Kiusaajan kanssa käytyjä keskusteluja olisi sijoitettava niin, ettei asioita puida kaikkien kuullen.

4.6. Leikki

”Leikissä lapsi on aina keskimääräisen ikänsä yläpuolella, jokapäiväisen käyttäytymisensä yläpuolella; leikissä lapsi on ikään kuin päättään itseään pitempi” (Vygotski, 1981.) (Lindqvist, 1998, 68).

Leikin merkityksestä on puhuttu ainakin Yrttitien päiväkodissa paljon. Ympäri vuorokautinen päiväkotitoiminta asettaa omalla toiminnallaan tiettyjä rajoituksia leikin sisältöön ja nimenomaan sen jatkumiseen. Rakennettuja leikkejä, kuten juna- tai autoratoja, ei välttämättä pysty jättämään odottamaan seuraavaa päivää, koska ryhmätila saattaa olla käytössä illalla. Leikkeihin tulee katkoja, kun leikkivälineet joudutaan aina keräämään pois. Myös itse leikkijä ei välttämättä ole paikalla seuraavana päivänä. Leikeissä tärkeä juoni (alku, keskivaihe, lopetus) jää kestoiltaan erittäin lyhyeksi, eikä ehdi kasvattamaan kaartaan, jotta pystyisi kehittymään eteenpäin tai laajentumaan sisällöllisesti. Viime aikoina on puhuttu myös paljon ohjatusta leikistä ja sen mahdollisuuksista.

Ohjatulla leikillä tarkoitetaan leikkiä, jossa aikuinen toimii aktiivisesti mukana. Leikkejä voidaan myös rakentaa pitkäkestoisemmiksi. Hyviä esimerkkejä ohjatusta leikistä ovat esim. kauppaleikki, roolileikit sekä johonkin tiettyyn teemaan liittyvät leikit. Aikuinen läsnäolollaan tietyllä tapaa sekä leikkii mukana, mutta toisaalta myös seuraa tilannetta. Aikuinen voi tarvittaessa auttaa lapsia viemään leikkiä eteenpäin, ohjata leikin sisältöä arkipäiväisemmäksi tai selvittää konflikteja. Leikkiä mallintamalla lapset oppivat toisten kanssa leikkimisen ”säännöt”. Näihin leikkeihin voi myös jakaa lapsia aikuisjohtoisesti. Joutuessaan leikkimään erilaisten ja erilailla toimivien lasten kanssa, lapset oppivat ottamaan muita huomioon. Lasten itse kehittämistä leikeistä voi myös lukea paljon sellaista tietoa mitä lapset eivät välttämättä kerro. Leikeissä voi esiintyä esim. väkivaltaisuutta, jota lapsi purkaa käyttämällä leikkisään välineenä esimerkiksi nukkeja. Leikin avulla lapsi saa mahdollisuuden käsitellä asioita, joista hän ei muuten osaisi tai uskaltaisi puhua (Peltonen 2004, 41).

4.7. Taidekasvatus

Lähes kaikkien edellisten alueitten kanssa käsi kädessä kulkee taidekasvatus tai arkikielessä käden taidot/askartelu. Piirtämisen kautta lapsi voi kuvittaa omia ajatuksiaan ikään katso-matta. Tässä lapsella on myös mahdollisuus toteuttaa omaa näkemystään taidoista riippumat-

ta. Askartelu toimintana on myös yhdistävä tekijä. Ryhmässä voidaan askartelemalla toteuttaa jokin suurempi tuotos, jonka tekemiseen koko ryhmä pääsee osallistumaan, mutta jokainen lapsi näkee myös oman kädenjälkensä lopullisessa teoksessa. Puhuttaessa siitä, että lapsi käsittelee tunteitaan käden taitojen kautta, käytännössä tämä tarkoittaa, että lapsen kiinnostus jotain tiettyä asiaa kohtaan herätellään sillä, että hän annettujen materiaalien ja tekniikoiden avulla etsii muodon käsiteltävälle asialle (Pusa 2009).

Yhteinen työ voi olla esim. maalaus, johon jokainen ryhmän lapsi saa käydä vuorollaan maalamassa jotain lisää. Saman aiheen synnyttämistä tuotoksista voidaan lasten kanssa yhdessä koota kollaasi. Kiusaamisesta voidaan pyytää piirtämään kuvia. Lasten kanssa voi katsella valokuvia joissa näkyy kiusaamista, siihen liittyviä tilanteita tai siitä johtuvia tunteita. Näistä töistä pitää muistaa aina keskustella lapsen kanssa. Lasta ei myöskään saa pakottaa tuottamaan tietynlaista tuotosta, vaan lasten työt otetaan vastaan juuri sellaisina kuin ne ovat. Lapsi voi piirustuksiaan/maalauksiaan halutessaan kommentoida.

4.8. Voimaannuttava valokuvaus

Voimaannuttaminen on suhteellisen uusi käsite. Sana johtaa juurensa englanninkielisestä sanasta empowerment (esim. Rappoport, 1984 & Zimmerman, 1984). Yhtä selkeää kuvausta sanan tarkoituksesta ei kuitenkaan löydy. Monet voimaannuttamisesta kirjoittavat tai sitä ilmiönä tutkivat ihmiset kuvaavat sen olevan menetelmä, joka yhdistää tutkimusta, teoriaa ja käytäntöä (mm. Page & Czuba, 1999.) Parhaiten voimaannuttavan valokuvauksen menetelmänä käyttöä kuvaa mielestäni lastensuojelulasten kanssa tehty kuvakirja ”Maailman ihanin tyttö” (2008). Kuvissa 10 eri tyttöä on kuvattu prinsessoina, menninkäisinä, haltioina ja muina satuolentoina. Kuvakirjan tekijä Miina Savolainen kuvasi tyttöjä kymmenen vuotta ennen kuvien julkaisua ja kirjan tekoa. Valokuvaus itsessään ei ole voimaannuttava menetelmä, vaan ajatuksena on näkeminen ja katsominen eri tavalla (Savolainen, 2008). Menetelmää ei myöskään saa käyttää ilman asiaankuuluvaa koulutusta, mutta muutenkin visuaaliselle ihmiselle menetelmä voi olla todella toimiva.

Itse kiusaamiseen puuttumisen välineenä valokuvaus on riskialtis jo siksi, että valokuvaus ilman toisen suostumusta on rikos ja näin ollen kamerasta tulee vallankäytön väline. Ajatuksena menetelmä on silti varteenotettava nimenomaan käsittelemään ryhmän tasavertaisuutta. Ryhmästä voisi koota esim. valokuvakollaasin, jossa lapset olisivat pukeutuneita vaikka peikoiksi. Joissain menetelmissä varotaan lasten eläytymistä joksikin muuksi kuin mitä ovat, mutta ryhmäytämisen ideologian kannalta on tärkeätä, että hahmot ovat kai-

killa samoja. Hahmojen tulee olla myös tasavertaisia eli esim. kuninkaat ja palvelijat eivät tähän sovi, koska lapsilla on jo valmis käsitys edellisten valtasuhteista.

Menetelmä toimii parhaiten kiusaamiseen liitettyinä niiden lasten kanssa, joita jo tiетävästi kiusataan. Ennaltaehkäisevä merkitys kuitenkin voi olla suuri, kun puhutaan lapsen omanarvontunnon kasvattamisesta. Monissa päiväkotiryhmissä on ns. näkymättömiä lapsia. Nämä lapset ovat mukana kaikissa tuokioissa, mutta jäävät henkilökunnalta usein huomaamatta, joko ujoutensa tai hiljaisuutensa vuoksi. Tuokioilla ja muissa yhteisissä ryhmän hetkissä näennäisesti villit ja vauhdikkaat lapset vievät aikuisten täyden huomion. Lapsen päivä voi jäädä henkilökunnan mieleen niin, että vanhemmille kerrotaan päivän menneen hyvin, vaikka tosiasiaassa ei välttämättä tiedetä mitä lapseen päivään on kuullut, koska se ei ole näkynyt ryhmän toiminnassa verrattuna muihin lapsiin.

5. Dokumentointi

Ympäri vuorokautisessa päiväkodissa paperitöiden määrä on aina ollut normaalia päivätaaloa suurempi ja se on viime vuosina jopa lisääntynyt. Ympäri vuorokautisessa päiväkodissa mm. kirjataan lasten päivittäiset hoitoajat, hoitopäivän sisällön pääkohdat tapahtumiseen tiedonkulun vuoksi aamuvuorosta iltavuoroon sekä koko ryhmän hoitopäivä tuokioineen. Siitä syystä en välttämättä olisi halunnut tuoda uutta lomaketta henkilökunnan täytettäväksi kiusaamisen seuranta varten. Kirjaaminen kuitenkin on varmana sekä kestäväenä pidetty dokumentoinnin muoto. Tästä syystä kehittefin lomakkeen, joka printattuna valmiiksi helposti saatavaksi, palvelisi henkilökunnan tarvetta nopealle kirjaamiselle. Valmis lomake on myös helposti täytettävä. Kiusaamisen seuranta - lomakkeen (Liite 3) lisäksi esittelen toisenlaisia menetelmiä kiusaamisen dokumentointiin. Näitä menetelmiä tuon esille luovien toimintojen kautta.

Dokumentointi on todellisen tapahtuman, ilmiön, idean tai rakenteen tarkkaa kuvaamista, joka tapahtuu kuvattavan asian ehdoilla (Mäkelä, 2010). Mäkelä kertoo, että dokumentoinnilla on kaksi tärkeää funktiota; tallentaminen sekä pedagoginen funktio. Tallentamisella tarkoitetaan pelkästään jonkin toiminnan tai tuotosten säilyttämistä, kuten esim. päiväkodissa voidaan tallentaa lasten töitä portfolion tekoa varten. Pedagoginen dokumentointi pitää sisälleen ryhmän toiminnan arvioimista, sekä yksilöllisen lapsen kehitystä arvioivaa ja tukevaa seuranta. Tätä samaa funktiota tukee päiväkodeissa pidetyt Varhaiskasvatuksen suunnitelma-keskustelut, eli Vasu-keskustelut, vanhempien kanssa. Nämä keskustelut toimivat pohjana kasvatuskumppanuudelle sekä yhdenmukaisten linjojen vetämiselle kotona kuin päiväkodissa.

5. Dokumentoinnin eri muodot

5.1. Kirjallinen dokumentointi

Kasvatushenkilöstö kirjaa ylös lasten toimintaa erilaisissa tilanteissa päivän aikana. Ympäristö- ja vuorokautisessa toiminnassa olisi hyvä kirjata ylös myös iltaisin tapahtuvia asioita, koska lapsi on silloin erilaisessa ryhmäkokoonpanossa päivään verrattuna ja kyseisessä päiväkodissa hyvin usein myös fyysisesti eri tilassa.

Lasten käyttäytymistä kirjataan toimintatuokioiden sisällä ja niiden ulkopuolella. Lasten sanomisia on myös hyvä muistaa kirjoittaa ylös. Joissakin tilanteissa esim. kiusaamistilanteiden ympärillä voi haastatella lapsia ja näin koota ryhmää koskeva katsaus kiusaamisesta omassa ryhmässä.

Yleinen kirjauksen muoto on pyytää lapselta kommentti esim. piirustukseen. Joissakin päiväkodeissa ”sadutus” on elävä menetelmä, mutta mielestäni ideologialtaan soveltumaton todellisen teeman menetelmäksi. Toisaalta menetelmästä on hyviäkin kokemuksia lasten ongelmien julkittuina, kuten esim. Sadutus-kirjassa Paula Einiö kertoo, että itse sadutustilanne voi laukaista ongelmia (2005, 138).

Kirjassa puhutaan myös siitä, kuinka saduttaja voi omalla käytöksellään pilata lapsen uskalluksen tuottaa hänen omaan elämäänsä liittyvää vaikeata materiaalia. Aikuinen voi esim. nauraa lapsen sadulle, vähätellä sitä tai olla välinpitämätön (2005, 139). On myös hyvä pitää mielessä median vaikutus lasten mielikuvitukseen. Joka puolelta voi saada vaikutteita esim. leikkeihin. Useat piirrossarjat ovat hengeltään erittäin väkivaltamyönteisiä, ja tämä välittyy nopeasti varsinkin poikien leikkeihin ja puheenaiheisiin.

5.2. Kuvallinen dokumentointi

Päiväkodeissa voidaan vanhempien luvalla valokuvata lasta päivän aikana erilaisissa tilanteissa. Valitettavasti tämä joskus rajoittuu kattamaan pelkästään erikoislaatuiset tapahtumat, kuten esim. joulu- ja kevätjuhlat. Valokuvausta voi kuitenkin laajentaa ihan arkipäiväisiin asioihin, kuten ruokailuihin, ulkoiluun sekä toimintatuokioihin. Kyseisessä päiväkodissa tämänsuuntainen toiminta onkin jo vakiintunut. Otettuja kuvia voidaan käydä läpi lasten kanssa, ja niissä saattaa ilmaantua huomionarvoista tietoa liittyen tilanteisiin, joissa kiusaamista esiintyy. Hyvä kuva voi kertoa jotain oleellista lapsen toiminnasta ja oppimisprosessista (Mäkelä, 2010).

Jatkossa näitä kuvia voidaan harkitusti katsella vanhempien kanssa. Toisaalta, jos jokin kiusaamistapaus vaatii esim. molempien osapuolten vanhempien kanssa järjestettävää yhteistapaamista, voidaan kuvia käyttää ns. todistusaineistona. Vanha sanonta kuuluu, että yksi kuva voi kertoa enemmän kuin tuhat sanaa. Valokuvat voidaan myös tallentaa sähköisesti, jolloin niistä on ryhmän henkilökunnalle myös muutakin hyötyä. Mäkelän mukaan kuvien käyttö oman toiminnan arvioinnissa ja suunnittelussa on hyödyllistä ammatillisen kasvun näkökulmasta.

5.3. Muu dokumentointi

Kirjallisen ja kuvallisen dokumentoinnin lisäksi toimintaa voidaan videoida tai äänittää. Näissä molemmissa menetelmissä on samat mahdollisuudet kuin aikaisemmissa. Videointi tuottaa myös lapsille hienon kokemuksen nähdä itsensä ikään kuin ulkopuolelta. Lasten kanssa voi videoida myös valmiita tuotoksia esim. näytelmiä kiusaamisesta. Äänityksiä voidaan käyttää menetelmänä esim. haastattelujen yhteydessä.

Kaikista näistä eri menetelmistä muodostuu kokonaisuus joka on hyödynnettävissä käsittelemään eri teemoja lasten kanssa. Opinnäytetyöni on näin ollen ”työkalupakki” kiusaamiseen puuttumiseen ja sitä ehkäisevään toimintaan Yrttitien päiväkodissa. Esimerkkinä Liite 6, jossa aikaisemmin esiteltyt luovat menetelmät on koottu yhteen teematyöskentelyn kautta. Päiväkodissa voidaan järjestää esim. Kiusaamisen vastainen viikko. Joka päivä kiusaamista aiheena käsitellään lasten kanssa erilaisin menetelmin ja keinoin. Ympäri vuorokautisessa päiväkodissa tulee ottaa huomioon lasten osallistuminen niin, että mahdollisimman moni pääsee tuokioille osallistumaan. Siksi näitä kiusaamisen vastaisia tuokioita voisi järjestää myös illalla tai vaikka ulkoilun aikana.

6. Suunnitelman seuranta ja arviointi

Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttumisen suunnitelma tulee olla osana päiväkotien toimintasuunnitelmaa. Koko yksikköä koskevan suunnitelman lisäksi jokainen ryhmä laatii ryhmäkohtaisen suunnitelman. Olen laatinut henkilökunnalle kyselyn (Liite 2) ryhmittäin, miten heidän mielestään kiusaamiseen tällä hetkellä puututaan, voiko tehdä jotain toisin ja miten kiusaamista kussakin ryhmässä voi ehkäistä. Lopputuloksena ovat päiväkodin toimintasuunnitelman osana oleva suunnitelma, sekä ryhmäkohtaiset suunnitelmat, joissa lasten ikätaso ja ryhmädynamiikka on otettu huomioon.

Oleellisena osana suunnitelmaa on myös toteutuksen arviointi. Tätä arviointia varten joka ryhmä laatii itselleen ryhmäkohtaisen suunnitelman kiusaamisen ehkäisystä ja siihen puuttumisesta. Ryhmäkohtaisissa suunnitelmissa tulee olla suunnitelma siitä, miten ryhmässä esiintyvää kiusaamista seurataan, miten tapauksiin puututaan ja miten tapaukset on selvitetty. Problematiikka tässä on se, että looginen tapa olisi kirjata ylös tapaukset ja niihin liittyvät toimenpiteet. Kirjattavien asioiden määrä on kuitenkin kyseisessä päiväkodissa suuri ja edelleen lisääntymässä, joten tämä voi osoittautua hankalaksi tavaksi pitää yllä.

Ryhmäkohtaisesti on siis tarkoitus miettiä ja luoda toimiva ratkaisu kiusaamisen seurantaan. Ryhmät myös yhdessä miettivät miten ja missä tilanteissa asia otetaan käsittelyyn vanhempien kanssa. Kuuluuko vanhemmille raportoida pienimmätkin tilanteet vai otetaanko tässä kohdassa huomioon lapsen yksilöllisyys?

Kasvatuskumppanuus on nostettu esille myös varhaiskasvatuksessa, ja tämän asian tiimoilta sen merkitystä on hyvä miettiä. Vanhemmille on mielestäni hyvä tuoda esille ainakin tieto siitä, että kiusaamisen puuttumiseen ja ehkäisyyn tehdään suunnitelma, ja antaa heille mahdollisuus palautteeseen tai ehkä jopa ehdotuksiin. Kasvatuskumppanuus näkyy myös siinä, jos vanhemmilla ja henkilökunnalla on yhteiset linjaukset siitä miten asian kanssa edetään. Kasvatuskumppanuudessa tärkeää on jatkuva vuoropuhelu, joka avaa tilaa ottaa puheeksi niin tavanomaisia vastoinkäymisiä kuin vakavampiakin ongelmia (2007, 21). Näissä tilanteissa suunnitelmaa voi käyttää dokumenttina siitä miten kyseisessä päiväkodissa kiusaamistilanteet hoidetaan. Useimmille vanhemmille todennäköisesti riittää tieto siitä, että kiusaamiseen puututaan.

7. Kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen suunnitelma osana yksikön varhaiskasvatuksen suunnitelmaa

Kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen tulisi olla johdonmukaista ja suunnitelmallista työtä. Suunnitelman laatiminen edellyttää tietoisuutta kiusaamisesta ilmiönä sekä päiväkodin henkilöstön yhteistä keskustelua aiheesta. Suunnitelma liitetään osaksi yksikön varhaiskasvatuksen suunnitelmaa.

Suunnitelmassa kerrotaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti ja tarkasti millä tavoin kiusaamiseen puututaan, sekä millä tavoin kiusaamista ehkäistään kyseisessä päivähoitoyksikössä. Ryhmäkohtaisissa suunnitelmissa lisäksi huomioidaan kunkin ryhmän lapset yksilöinä sekä ryhmädynamiikka.

Suunnitelma pitää sisällään viisi kohtaa:

1. Päiväkodin henkilöstön yhteinen näkemys kiusaamisesta ja yhteinen tavoite kiusaamisen ehkäisylle
2. Kiusaamisen ehkäisyn keinot
3. Kiusaamiseen puuttumisen keinot
4. Suunnitelman arviointi
5. Ryhmäkohtainen suunnitelma

(Laura Kirves/MLL & Maria Stoor-Grenner/Folkhälsan, 2010)

Kaikkia viittä yllä olevaa kohtaa pohdittiin päiväkodin lastentarhanopettajien kesken. Minä toimin tilanteessa keskustelun vetäjänä. Varhaiskasvatus suunnitelmien, ja tässä tapauksessa kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen suunnitelman, kirjallinen laatiminen ja pedagoginen suunnittelu ovat arkinen ja todellinen työssä oppimisen haaste (Karila, 2007, 11). Keskustelua käytiin keskittymällä jokaiseen kohtaan vuorollaan. Keskustelulle annettiin aikaa ja jokaiselle osallistujalle annettiin mahdollisuus vaikuttaa keskustelun suuntaan tai aiheeseen.

Keskustelu aloitettiin kertomalla miksi kyseessä oleva suunnitelma tulee laatia ja mikä minun roolini kyseisen suunnitelman laatimisessa on. Lyhyesti käytiin myös läpi suunnitelman julkisuus sekä laajuus varhaiskasvatuksessa. Tämän jälkeen keskustelua käytiin suunnitelman sisältämistä kohdista.

7.1. Päiväkodin henkilöstön yhteinen näkemys kiusaamisesta ja yhteinen tavoite kiusaamisen ehkäisylle

Päiväkodin oma kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttumisen suunnitelma on siis valtakunnallinen hanke. Valtakunnallinen sekä kuntakohtainen se on niin, että jokaisessa päiväkodissa tulee olla kyseinen suunnitelma. Jokaisen yksikön suunnitelma on tehty palvelemaan kyseistä yksikköä, ja siinä otetaan huomioon yksikön erityispiirteet, joka Yrttitien päiväkodin kohdalla on ympärivuorokautinen päivähoito. Yksikön suunnitelman lisäksi jokainen ryhmä laatii heille sopivan suunnitelman, jossa otetaan huomioon ryhmän omat tarpeet. Lapsikohtaisesti suunnitelma näkyy vasta jälkityö-vaiheessa, jos kiusaamista esiintyy.

Paljon keskustelua herätti päiväkodin lasten ikäjakauma ja sen näkyminen kiusaamisessa. Varsinaista kiusaamista ei koettu tapahtuvan juuri ollenkaan. Kiusaamiseksi luokiteltua nimittelyä päiväkodissa oli tapahtunut ja siihen oli puututtu välittömästi. Yleinen mielipide oli, että pienet lapset eivät ymmärrä koko käsitettä eivätkä näin ollen kykene systemaattiseen kiusaamiseen. Esikouluikäisillä lapsilla on erilaiset valmiudet ja paremmat sosiaaliset taidot kuin esim. 2 -vuotiailla. Varsinaista kiusaamista ei koettu esikouluryhmässäkään tapahtuvan, mutta sosiaalista eristämistä osataan tehdä laskelmoidummin ja lähinnä poikien yhteenottoihin on jouduttu välillä puuttumaan kovemmin. Yhteinen mielipide kuitenkin oli, että kiusaamiseen, sen kummemmin määrittelemättä, puututaan aina.

7.2. Kiusaamisen ehkäisyn keinot

Päiväkodissa on käytetty erilaisia menetelmiä tuloksetta ennenkin, ja myös kiusaamisen kohdalla looginen tapa käsitellä asiaa lasten kanssa, ovat juuri nämä luovat menetelmät. Esikouluryhmässä puhuttiin paljon lasten ryhmäytymisestä. Jos ryhmä tuntee yhteenkuuluvuutta, myös ryhmän sisäinen henki toimii paremmin, ja kiusaamista ei välttämättä esiinny. Tärkeätä on ottaa ryhmän toimintaan mukaan kaikki lapset mahdollisuuksien rajoissa. Lapsia pitäisi pystyä huomioimaan enemmän yksilöllisesti kuin ryhmänä. Huomioidaan lasten hoitoajat hyvissä ajoin, kun mietitään esim. retkiä. Pidetään yllä tapaa seurata kuka lapsi on ollut ja osallistunut mihinkin, jotta kaikki pääsevät mukaan tasavertaisesti.

7.3. Kiusaamiseen puuttumisen keinot

Paljon keskustelua käytiin ryhmien käyttämistä rangaistuksista kiusaamiseen liittyvissä tilanteissa. Aikaisemmin joissain ryhmissä käytössä ollut ns. ”jäähypenkki” koettiin yleisesti huo-

nona tapana. Yleinen näkemys oli, että tilanteet tulee selvittää molemman/kaikkien osapuolten kanssa. Lasta, ei kiusattua eikä kiusaajaa, saa jättää yksin pohtimaan tapahtunutta. Asia käsitellään lasten kanssa ja tähän tulee käyttää aikaa. Anteeksipyyntö myös herätti paljon eriäviä mielipiteitä. Lähinnä pienten kohdalla se koetaan toimivaksi jo pelkästään hyvien tapojen opetteluun nimissä. Isompien lasten kohdalla voidaan miettiä enemmän tapauskohtaisesti. Isoja lapsia voi ja pitää haastaa miettimään tekemisiään enemmän. Puhuttiin myös nimitelystä, ja siitä, mikä on nimittelyä ja mikä lasten tuottamaa ”lempinimittelyä”. Myös aikuisen käyttämää nimittelyä tulee varoa. Esim. sanaa ”räkänokka” voidaan käyttää hyvinkin lämpimästi, mutta lapsen kertoessa asiasta vanhemmilleen, sen merkitys voi muuttua huomattavasti.

7.4. Suunnitelman arviointi

Sovittiin, että suunnitelmaan tutustuu koko kasvatushenkilöstö. Suunnitelmaan tulee myös sitoutua, sekä koko talon yhteisenä linjauksena, että myös ryhmäkohtaisten suunnitelmien osalta. Suunnitelmaa tulee päivittää sovituin ajoin esim. vuosittain. Suurelta osalta tästä vastuussa on yksikön esimies, mutta henkilökunnan tulee pitää sovituista asioista kiinni. Suunnitelmaa pidetään tärkeänä ja sen koetaan olevan hyödyllinen, varsinkin jos kiusaamista esiintyy. Se on hyvä olla olemassa myös niissä tapauksissa, joissa vanhempia joudutaan ottamaan mukaan selvittämään tilanteita.

Suunnitelmallisuus varhaiskasvatuksessa sijoittuu eri tasoille;

1. Valtakunnalliset varhaiskasvatuksen perusteet
2. Kuntakohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat (Vantaa)
3. Yksikkökohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat (Yrttitien pk)
4. Lapsiryhmäkohtaiset pedagogiset suunnitelmat, sekä
5. Lapsikohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat

7.5. Ryhmäkohtainen suunnitelma

Ryhmiä omia näkemyksiä sovittiin kartoitettavan kyselyllä. Kysely kattaisi kaikki viisi kohtaa siitä mitä suunnitelman tulisi pitää sisällään. Kysely täytettäisiin ryhmien omissa palaverissa ja kyselyn tulokset käytäisiin läpi seuraavassa peda-palaverissa. Ryhmien omat palaveritkaan eivät mahdollista koko ryhmän henkilökunnan osallistumista vuorotyön takia. Työvuorolistoilla on pyritty järjestämään yksi palaveriaika kolmen viikon jaksoissa, johon koko tiimi voisi osallistua. Yhteisten toimintatapojen suunnittelussa on tärkeää, että jokainen on saanut kertoa mielipiteensä ja vaikuttaa lopputulokseen. Sitoutuminen aiheeseen vahvistuu, jos henkilöllä

on tunne, että on ollut mukana suunnittelussa. Yhteisiin sääntöihin sitoutuminen vaatii kaikkien läsnäolon ja henkilökohtaisen panoksen.

Omaksi työkseni jäi tällä välillä sekä etsiä tietoa kiusaamisesta että laatia suunnitelmaa kiusaamiseen puuttumiseen ja sen ehkäisyyn. Kattavan suunnitelman tulisi sisältää ainakin seuraavat näkökulmat;

1. Yhteinen ymmärrys kiusaamisesta
2. Kiusaamisen kartoittamiskeinot ja kiusaamisesta kertomisen väylät
3. Puuttumisen keinot
4. Kiusaamisen käsitteleminen vuoden aikana toistuvasti eri näkökulmista (vuosikello)
5. Kiusaamisen ennaltaehkäiseminen
6. Vanhempien sekä mahdollisesti moniammatillisen tukiverkoston mukanaolo
(Hamarus, 2008, 156-157)

Peda-palaverissa 16.3.2011 käsiteltiin uudestaan aihetta kiusaaminen. Samalla käytiin läpi kyselyn (Liite 1) tulokset kysymys kysymykseltä. Virallisessa suunnitelmassa tulee näkymään henkilökunnan tuottamat näkemykset kiusaamiseen, sekä puuttumisen ja ehkäisyn keinot.

Laura Kirveksen ohjeistuksen (2010) mukaan kiusaamisen ehkäisyä päiväkodissa toteutetaan huomioimalla nämä kymmenen ”käskyä”;

1. Tapa - ja moraalikasvatus
2. Kasvatuskumppanuus
3. Lasten osallisuuden vahvistaminen
4. Aikuisen sitoutuminen lapsiryhmään
5. Vertaissuhteiden tukeminen
6. Sosiaalisten taitojen tukeminen
7. Aggression hallinnan tukeminen
8. Tasa-arvokasvatus
9. Koulutus ja johtajuus
10. Varhaiskasvatuksen suunnitelma

Kaikki kymmenen osa-aluetta on huomioitu Yrttitien päiväkodin suunnitelmassa kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen suunnitelmassa.

Seuraavalla sivulla olevassa taulukossa esittelen karkeasti mitä ajatuksia kysymyksiin liittyen Yrttitien henkilökunta on tuottanut sekä kyselyyn vastaamalla että peda-palaverissa. Kaavion jälkeen seuraa yhteenveto suunnitelman sisältämistä neljästä ensimmäisestä kohdasta. Kohta viisi, eli ryhmäkohtainen suunnitelma, on joka ryhmän itse laatima ja myös heidän oma dokumenttinsa, joita ei ole sisällytetty tähän opinnäytetyöhön.

Aikaisemmin mainittu peda-palaveri, eli pedagoginen palaveri, on Yrttitien päiväkodin oma käytäntö. Kuukausittain järjestettävässä peda-palaverissa paikalle kokoontuu päiväkodin lastentarhanopettajat. Palaverissa joko käsitellään uusia koulutuksia tai palaveriin voi tuoda oman ryhmän tiettyä lasta koskevan ongelman. Palaveri toimii näin ollen myös eräänlaisena vertaistukiryhmänä.

Päiväkodin yhteinen näkemys kiusaamisesta - järjestelmällistä kiusaamista ei esiinny - leikistä pois jättäminen - toiset lapset kokevat herkemmin tulevansa kiusatuksi - kiusaamisen ja sosiaalisten rajojen kokeilun raja häilyvä - töniminen/lyöminen - tahallinen ärsyttäminen - iästä riippuvainen asia	Kiusaamisen ehkäisy - puhumalla kiusaamisesta yhteisesti - yhdessä tekeminen (me-henki) - yhtenäiset säännöt kaikille - aikuinen arvostaa jokaista lasta ja näyttää sen toiminnallaan - puuttumalla heti - leikkirauha, pienryhmät - kirjat, draama - keskustelut esim. piirissä - aikuisen osallistuminen leikkiin - ryhmäyttäminen jo syksyllä
Kiusaamiseen puuttuminen - puututaan aina - anteeksipyyttäminen - selvitetään tilanne osapuolten kanssa - keskustelemalla perusteellisesti - syli, lohdutus - riidan sopiminen - vanhempien lasten kohdalla opetellaan pitämään puolensa - tunnekortit - otetaan vanhemmat mukaan keskusteluun ja mietitään yhdessä jatkoa - aikuisen tuki ja turva, empatiakyky	Suunnitelman arviointi - ryhmäkohtaisesti - vuosittain - yhteiset linjaukset yksikön suunnitelmaan - onko muutosta tapahtunut? - henkilökunnan itse arviointi - dokumentointi - kasvatuskumppanuus

Taulukko 1: Henkilökunnan ajatuksia suunnitelman neljästä ensimmäisestä kohdasta

Suunnittelin myös Kiusaamisen seuranta- lomakkeen (Liite 3) henkilökunnan käyttöön helpottamaan kiusaamisen seuranta- ja tapausten dokumentointia. Lomakkeen tulee olla helppokäyttöinen siten, että siihen tallentuu vain pääkohdat jokaisesta tapauksesta. Lomakkeita varten tulee olla olemassa esim. kansio, johon kaikki lomakkeet kootaan. Näin tapauksiin voidaan palata ja myös seurata kohdistuuko kiusaaminen aina tiettyyn lapseen tai onko aina sama lapsi ollut kiusantekijänä. Jos tämänkaltaista tietoa lapsista ilmenee, on kiusaamiseen helpompi puuttua päivittäisessä toiminnassa, sekä ehkä jopa ennakoida tiettyjä tilanteita, joissa kiusaamista on ilmennyt. Olemassa oleva lomake on Hamaruksen (2008) kiusatun liikennevalo-lomake, jonka avulla kiusattu näkee oman tilanteensa enemmän kokonaisuutena kuin tapahtumasarjana (Liite 4). Lomakkeen ruudukon värit liikkuvat vihreästä punaiseen ylhäältä alas ja kiusaamiskerrat myös luetteloidaan ylhäältä alas päällekkäin. Jos kiusaamiskertojen määrä tulee keltaiselle, tulee tilannetta jo ainakin seurata tarkemmin. Punaisella alueella kyse on jo systemaattisesta kiusaamisesta.

Kiusaamiseen seuraamisessa ja tapausten dokumentoinnissa voidaan käyttää myös muita keinoja, kuten äänittäminen tai kuvaaminen.

8. Oma pohdinta

Koko opinnäytetyöprosessin ajan olen pohtinut paljon Laura Kirveksen esittämää kysymystä Kiusaavatko pienetkin lapset? Mielestäni eivät kiusaa. Pitkään lasten kanssa töitä tehneenä en näe tilannetta missään ryhmässä, jossa lapset systemaattisesti kiusaisivat jotain toista yksittäistä lasta. Lapsia, jotka ovat toisia arempia, ujompia tai sulkeutuneempia löytyy lähes jokaisesta päiväkotiryhmästä. Nämä lapset kohtaavat jossain määrin ehkä ihmetystä toisilta lapsilta. Lasten on vaikea ymmärtää esim. sosiaalisia rajoja tai vielä vähemmän jokaisen henkilökohtaisia rajoja. Lapsia, niin kuin aikuisia, on erilaisia. Heillä on omat persoonat, mielipiteet, luonteenpiirteet ja tavat, joita tulee kunnioittaa. Aikuiselle, joka työskentelee lasten kanssa, tämä on, tai ainakin sen pitäisi olla, päivänselvä asia. Lapselle kaikki edellinen on kuka tahansa yhden tekevää. Eniten henkilökohtaisesti minua huolestuttavat lapset, jotka eivät osaa antaa takaisin. Juuri nämä lapset tulevaisuudessa ovat todennäköisimmin niitä lapsia, joita koulussa kiusataan. Valitettavasti heikot kärsivät ja vahvat voittajat. Minua välillä ärsyttää kun ”julkkikset” kertovat lehdissä olleen koulukiusattuja, mutta nykyään sitten tuhansien ihmisten ihannoimia idoleita. En kiellä sitä, ettei heitä olisi kiusattu, mutta joskus se tuntuu liian ”tuhkimomaiselta” tarinalta. Ymmärrän senkin, että näitä juttuja saatetaan tehdä jopa siinä mielessä, että joku ”tavallinen” kiusattu niistä hyötyisi ja saisi niistä voimaa uskoa parempaan huomiseen. Valitettavasti kiusattuja on niin paljon nykyään, että on melkein 50-50 mahdollisuus tulla joko julkkikseksi tai kouluampujaksi. Surullista, mutta totta. Silti uskon että vieläkin suurempi määrä kouluissa tai päiväkodeissa tapahtuvista tappeluista ovat yksittäisiä ja liittyvät yksittäisiin asioihin. KiVA - koulu hanke on myös tärkeä ja kuulostaa toimivalta.

Lapset riitelevät kyllä; osa päivittäin, jotkut ei välttämättä lainkaan. Useimmiten kyse on esim. samasta lelusta, jolla molemmat riidan osapuolet haluavat leikkiä. Joskus etuillaan jonossa vaikka liukumäkeen, onnistutaan sanomaan jotain väärin, tönäistään vahingossa hiekkalaatikolla tai muuta yhtä arkipäiväistä. Joskus näitä tekoja tehdään tahallisesti. Halutaan etuilla, nimitellään, rikotaan jonkun leikit tai hiekkakakut. Tämäkin on mielestäni normaalia lapsen käyttäytymistä. Se on kuitenkin käyttäytymistä johon pitää puuttua. Lapset vasta opettelevat sosiaalisia taitoja ja on kasvattajien tehtävä opettaa heille oikeita näkemyksiä. Heidän työnsä on ohjata lapsia miettimään tekojaan, ja näkemään tekemänsä väärät ratkaisut. Kasvattajan pitää myös joskus astua sivuun ja antaa lapselle mahdollisuus selviytyä tilanteista itse.

Joskus tulee vastaan lapsia, jotka tuntuvat ajautuvan tai aiheuttavan näitä tilanteita useamman kerran päivässä. Ryhmässä voi olla lapsi, joka jatkuvasti häiritsee muiden leikkejä, tuuppii toisia ja aiheuttaa ristiriitatilanteita. Pahimmassa tapauksessa näille lapsille hoetaan päivän ajan sanaa ”EI!”. Lapselle tulee hyvin nopeasti tunne, ettei tee ikinä mitään oikein. Kyse

kuitenkin voi olla vain siitä, ettei lapsi tiedä muutakaan tapaa toimia toisten lasten kanssa. Lapsi hakee huomiota toisilta lapsilta oppimallaan tavalla, eli hännämällä, mutta ei välttämättä edes tarkoita sillä mitään pahaa. Tästä syystä on tärkeää, että myös näitä kiusaajia pidetään sylissä ja annetaan hoivaa, eikä pelkästään istuteta jäähypenkillä. Jotkut lapset saavat jo henkilökunnalta ns. leiman otsaansa, että vaikka lapsi toimii oikein, hän ei saa tekeemisistään positiivista palautetta. Kasvattajien on myös hyvä muistaa, että lapset ovat yksilöitä, ja jokaisen lapsen kanssa toimii erilaiset menetelmät. Tässä on ollut ainakin minulla paljon peiliin katsomista.

Nykyisessä työssäni lastensuojelussa olen oppinut etsimään ja hakemaan keinoja ja menetelmiä auttamaan juuri yksilöä. Jokaisella lapsella, jonka olen kohdannut puolen vuoden pestini aikana, on ollut täysin erilaiset ongelmat. Jokainen tulee erilaisesta tilanteesta ja taustasta. Jokaisen kohdalla on täytynyt miettiä erikseen mikä hyödyttää juuri kyseessä olevaa lasta ja millä tavoin häntä voi tilanteessa tukea. Tästä olen saanut positiivista palautetta nykyiseltä esimieheltäni. Jos joskus vielä palaan päiväkotiiin töihin, luulen, että juuri tämä yksilöllinen työote on se mitä haluan työssäni toteuttaa. Päiväkotiryhmässä tosin lapsia on enemmän, ja ympärivuorokautisessa päiväkodissa ryhmäkoot ovat vielä suurempia kuin normaalisti. On haastavaa ottaa jokainen ryhmän lapsi huomioon erikseen, ja päiväkodin rutiinit ja tietty kellonalaisuus vaikeuttavat asiaa entisestään. Pyrkimys johonkin on kuitenkin se mikä työssä näkyy. Varmasti jopa näkyy, jos ei koko ryhmän lapsissa, niin osan kanssa ainakin.

Kiusaamisesta vielä sen verran, että vaikka olenkin sitä mieltä, että päiväkodissa ei varsinaisesti kiusata, niin aihe itsessään on todella tärkeä. Vaikka kiusaamista ei päiväkodissa tapahtuisi, niin kiusaamista ehkäisevä työ ei mene hukkaan. Voi olla, että perusteellisella ehkäisevällä työllä lähetetään kouluun lapsia, joilla on kielteinen kuva kiusaamisesta. Lapsia, jotka pystyvät pitämään oman päänsä, eivätkä lähde mukaan toisten touhuihin. Lapsia, jotka tietävät, että kiusaaminen kaikissa muodoissaan on väärin. Ja, mikä kaikkein tärkeintä, lapsia, joiden itsetunto on kohdillaan ja jotka uskaltavat nousta kiusaajia vastaan. Lasten tietoisuutta kiusaamisesta on hyvä lisätä, ja tehdä työtä yhdessä lasten kanssa lasten tavoin sitä vastaan. Kiusaaminen ilmiönä tuskin loppuu maailmasta koskaan, mutta jotakin asialle kuitenkin tehdään, ja se on hyvä.

Lopuksi vielä; vanha sanonta kuuluu, että pojat ovat poikia. Poikien normaaliin kasvukaareen kuuluu taisteluleikit ja muu nujakointi, mutta tätäkin pystyy ohjailemaan. Kaikille lapsille, niin tytöille kuin pojille, pitää suoda rauha olla lapsi. Lapset tekevät kepposia, ja niin kuuluu olla.

Lähteet

Alahuhta, Eila. Leikin ja puhun, liikun ja luen. Otava 1990.

Alsaker, Françoise. The Bernese study: Bullying in kindergarten. 2005. www.education.com

Hamarus, Päivi. Koulukiusaaminen, Huomaa, puutu, ehkäise. Kirjapaja 2008.

Hakkola, Kirsti & Visa, Marjut. Entäs jos... - Laulava puu ja muita tarinoita teematyöskentelystä. TAMMI 2000.

Heinonen, Sirkka-Liisa. Ilmaisuleikit Tarinan talossa - Analyysi ja tulkinta lastentarhanopettajan pedagogisesta toiminnasta varhaiskasvatuksen draaman opetuksessa. Offset 2000.

Helenius, Aili., Jäälinoja, Päivi & Sormunen, Helena. Sesam! - Avaimia esiopetuksen draama-pedagogiikkaan. Gummerus kirjapaino 2000.

Höistad, Gunnar. Irti kiusaamisen kierteestä. Suomenkielinen laitos. Kirjapaja 2003.

Karlsson, Liisa. Sadutus - Avain osallistavaan toimintakulttuuriin. PS-kustannus 2005.

Kaskela, Marja & Kekkonen, Marjatta. Kasvatuskumppanuus kannattelee lasta - Opas varhaiskasvatuksen kehittämiseen. STAKES. Gummerus Kirjapaino 2007.

"Kiusaavatko pienetkin lapset?" Mannerheimin lastensuojeluliiton ja Folkhälsanin koulutusmateriaali. Laura Kirves 2010.

KiVa Koulu-hanke. Turun yliopiston ja Oppimistutkimuksen keskuksen yhteistyö. 2006-2009.

Koivula, Kirsti. Ilmaisun iloa. Tammer-Paino 2002.

Koivula, Kirsti. Räiskettä ryhmään. Ohjaajan kirja. Forssan kirjapaino 1999.

Koivula, Kirsti. Yhdessä lavalle. Lasten esityksiä ja näytelmiä. Tammer-Paino Oy 2005.

Kupila, Päivi (koonnut). Arvioidaan yhdessä - Näkökulmia arviointiin varhaiskasvatuksessa. TAMMI oppimateriaalit 2004.

Langman, Peter. Why kids kill? Inside the minds of School shooters. Lennart Sane Agency AB 2009.

Linqvist, Gunilla. Leikin mahdollisuudet. Jyväskylän yliopistopaino 1998.

Louhivuori, Jukka., Paananen, Pirkko & Väkevä, Lauri. (toimittanut). Musiikkikasvatus -

Näkökulmia kasvatukseen, opetukseen ja tutkimukseen. Artikkelit Musiikkitoiminnan suunnittelu varhaisiän musiikinopetuksen näkökulmasta. Marjanen, Kaarina. Ykkös-Offset 2009.

MD Talan, Kenneth M. Help your child or teen get back on track. What parents and Professionals can do for Childhood emotional and behavioural problems. Jessica Kingsley Publishers 2008.

Mäkelä, Mikko. Lasten toiminnan dokumentointi varhaiskasvatuksessa. Pro Gradu 2010. VKK Metro. www.socca.fi

Niemistö, Raimo. Ryhmän luovuus ja kehitysehdot. Tammer-Paino 2004.

Nummenmaa, Anna Raija & Karila, Kirsti & Joensuu, Maija & Rönholm, Riikka. Yhteisöllinen suunnittelu päiväkodissa. Tampereen yliopistopaino Oy 2007.

Ojala, Mikko. Varhaiskasvatuksen perusteita ja haasteita. Kirjayhtymä, 1993

Paasikallio, Piia. ”Kyllä mä taidan uskaltaa” - Lasten itseilmaisun ja osallisuuden tukeminen draaman keinoin päiväkotitoiminnassa. Opinnäytetyö Laurea ammattikorkeakoulu 2004.

Page, Nanette & Czuba, Cheryl E. Empowerment - What is it? Artikkelit lehdestä Journal of Extension, 1999, vol.37.

Peltonen, Anne. Apua ajoissa - Tunnista lapsen hätä. Kirjapaja 2004.

Rieckhoff, Sybilla & Schmid, Sophie. Miten olisi anteeksi! Lasten keskus 2010.

Rintakorpi, Kati. Lasten toiminnan dokumentointi varhaiskasvatuksessa. Pro Gradu 2010. Soveltavan kasvatustieteen laitos.

Ruokonen, Inkeri., Rusanen, Anneli & Välimäki, Anna-Leena (toimittanut). Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. Artikkelit Taide kestää läpi elämän - taiteen terapeuttisuus varhaiskasvatuksessa. Pusa, Tiina. Yliopistopaino 2009.

Saarsalmi, Olli. (toim.) Päivähoidon turvallisuussuunnittelu. Stakes ja Sosiaali - ja terveysministeriö. Gummerus Kirjapaino 2008.

Salmivalli, Christina. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. PS-kustannus 2005.

Salmivalli, Christina. Koulukiusaaminen ryhmäilmiönä. Gaudeamus 1998.

Salmivalli, Christina. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. PS-kustannus 2003.

Savolainen, Miina. Maailman ihanin tyttö. Blink Entertainment 2008.

Siren-Tiusanen, Helena. Saako lapsi nukkua, liikkua ja elää omassa rytmissään. Näkökulmia nuorimpien päiväkotilasten kuormittuvuuteen. LIKES-tutkimuskeskus, 1996

Strandell, Harriet. Päiväkotien lasten kohtaamispaikkana. Gaudeamus, 1995.

"The Bears" Tunnetilakortit. St. Luke`s Innovative Resources & John Veeken. 1997.

Varpaat vauhtiin - kampanja. Nuori Suomi. 2003 – 2011.

Liite 1

Yrtytietien ympärivuorokautisen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen suunnitelma

1. Päiväkodin yhteinen näkemys kiusaamisesta

Kiusaamista on jatkuva tiettyyn lapseen kohdistuva joko henkinen väkivalta eli nimittely, lällättäminen, alistaminen, vähättely ja haukkuminen tai fyysinen väkivalta eli töniminen, lyöminen, potkiminen. Myös tietyn lapsen tahallinen ärsyttäminen tietyn reaktion toivossa (itku) on kiusaamista.

Pienten lasten kohdalla, 0 - 3 -vuotiaat, kyse voi olla sosiaalisten taitojen opettelemisesta sekä sosiaalisten rajojen hakemisesta. Kiusaaminen tällä ikäluokalla on lähinnä tavaroiden ottamista toisen kädestä luvatta. Pienillä lapsilla on myös rajalliset taidot verbaalisesti näiden tilanteiden selvittämiseen ja fyysinen reaktio esim. tönäiseminen on ainut tapa jollekin lapselle toimia ristiriitatilanteissa. Tilanteisiin kuitenkin puututaan aina ja aikuisen läsnäolo näissä tilanteissa on erittäin tärkeää. Aikuinen voi näissä tilanteissa auttaa lasta ymmärtämään että töniminen on väärin ja omalla toiminnallaan ja esimerkillään auttaa lasta löytämään rakentavampia toimintamalleja.

Kolmesta ikävuodesta ylöspäin lapset pystyvät jo vastaanottamaan enemmän sanallista ohjausta. Lasten kanssa voidaan keskustella kiusaamisesta. Ryhmissä voidaan tehdä ryhmäkohtaisia sopimuksia säännöistä ja näin on tehty esim. esikouluryhmässä. Lasten kanssa voi ja pitää sanoittaa riitatilanteita tai selkeitä kiusaamistilanteita. Myös isommille lapsille tarjotaan aikuisen läsnäolo tilanteisiin sekä mallintaminen miten tilanteissa voi toimia toisin.

Kiusaamiset selvitetään tapauskohtaisesti perusteellisesti. Joka tapauksen kohdalla mietitään vanhempien osallistumista asiaan. Kiusaamista ei missään muodossa hyväksytä.

2. Kiusaamisen ehkäisy

Kiusaamisesta puhutaan lapsille ryhmissä. Lapsille laaditaan säännöt kiusaamisesta ja tehdään selväksi seuraukset siitä mitä tapahtuu jos kiusaa. Ryhmä voi laatia omat säännöt kiusaamista koskien. Nämä säännöt on hyvä olla näkyvillä. Vanhemmille tiedotetaan tai keskustellaan ryhmän säännöistä jolloin vanhempien on helppo sitoutua noudattamaan samoja sääntöjä.

Ryhmän sisäistä ryhmähenkeä voi yrittää parantaa tekemällä yhteisiä esim. projekteja, retkiä tai suurempia yhteisiä ryhmä töitä. Toisaalta toimiminen pienryhmissä on monelle lapselle helpompi vaihtoehto ylipäättään toimia ryhmissä. Lapset otetaan huomioon yksilöinä. Isompien lasten ryhmissä toteutetaan ohjattua leikkiä. Esikoululaiset ovat järjestäneet vuosittaisen yötetken joka on osoittautunut hyväksi nimenomaan ryhmähengen vuoksi.

Päiväkodissa järjestetään myös paljon yhteisiä tapahtumia esim. kuukausittaiset talon yhteiset lauluhetket, ystävänpäivä tai yhteinen joulujuhla. Myös henkilökunnan me-henki näkyy ja tarttuu lapsiin. Ryhmän sisäistä me-henkeä vahvistetaan sitä työstämällä. (esim. Liite 5). Päiväkodissa käytetään luovia menetelmiä lasten kanssa aiheen kiusaaminen käsittelyyn. Käytössä on kirjojen kautta herätetty keskustelu tai tunteiden piirtäminen, draama sekä tunnesäätikortit. Päiväkodilla on myös kokemusta teematyöskentelystä. Aikaisemmat esim. viikon kestäneet projektit kuten Vauhti varpaat (Nuori Suomi) ovat sitouttaneet henkilökuntaa toteuttamaan yhteistä tavoitetta ja näiden viikkojen aikana talon ryhmien välinen yhteistyö on ollut parhaimmillaan. Päiväkodissa on valmiudet järjestää esim. kiusaamisen vastainen viikko tai teemaan liittyviä tapahtumia.

3. Kiusaamiseen puuttuminen

Kiusaamiseen puututaan aina ja perusteellisesti. Kiusaajan sekä kiusatun kanssa keskustellaan mitä tapahtui ja yritetään selvittää miksi. Pienille lapsille mallitetaan oikeaa käytöstä. Pienille tarjotaan myös lohdutusta ja syliä enemmän, niin kiusatulle kuin kiusaajallekin. Pieniltä kiusaajilta vaaditaan myös anteeksipyyttäminen esim. halaamalla ja sanomalla anteeksi. Anteeksi pyynnön funktiota pohdittiin paljon isompien lasten kanssa. Onko anteeksi pyytämisestä tullut vain tapa joka suoritetaan? Tarkoittaako se välttämättä lapsen mielestä mitään vai onko vain keino päästä tilanteesta pois? Joillekin lapsille on muodostunut kuva että voi tehdä lähes mitä vaan kunhan pyytää anteeksi. Halaus eleenä saattaa olla myös joillekin lapsille reviiirille tunkeutumista. Onko siis oikein altistaa lapsi, jota on jo potkittu tai lyöty, sille että tekijä tulee vielä halaamaan? Päätettiin, että isojen lasten kanssa anteeksi pyynnön kanssa käytetään lapsikohtaisia sääntöjä. Isoilta voi myös vaatia vastuunottoa tapahtuneesta. Kunhan lapsi ymmärtää tehneensä väärin, myös anteeksi pyytäminen tarkoittaa hänelle jotakin. Pienten lasten kohdalla anteeksipyyntöön vaatiminen on oikea tapa toimia, koska pienet opettelevat vielä hyviä tapoja ja kehittävät sosiaalisia taitojaan.

Lisäksi esikouluryhmän kohdalla puhuttiin siitä, ettei kaikkiin tilanteisiin välttämättä edes puututa, vaan katsotaan pystyykö lapsi selviytymään tilanteista omin avuin. Koulussa kiusaaminen ja fyysiset leikit ovat vielä kovempia joten on hyvä myös yrittää opettaa lapsille puolensa pitämistä. Samalla tavalla kuin pienille niin myös isoille tarjotaan lohdutusta ja syliä sekä aikuisen huomiota. Lapselle on tärkeää että häntä ei vain kuunnella vaan kuullaan.

4. Suunnitelman arviointi

Suunnitelmaa arvioidaan vuosittain sekä yleisellä tasolla että ryhmäkohtaisesti. Tapaukset dokumentoidaan jolloin niitä pystytään seuraamaan ja ryhmä saa kokonaiskuvan siitä mitä ryhmässä tapahtuu, onko kiusatut/kiusaajat samoja ja onko tapauksissa jokin kaava. Ryhmät pystyvät näin vastaamaan tarpeeseen paremmin, kun on tiedossa ryhmän sisällä vallitseva tilanne.

Alkukartoitus kiusaamisesta ryhmässä pitää säilyttää, jolloin myös kiusaamisen vastaista työn tulosta pystyy seuraamaan, vertaamalla tilannetta esim. puolivuosittain.

5. Ryhmäkohtaiset suunnitelmat

Yrttitien päiväkodissa toimii 5 ryhmää. 2 ryhmistä ovat pienten lasten, iältään 0-3 vuotiaiden, ryhmiä ja 2 ryhmistä yli 3 vuotiaiden ryhmiä. Talon lisäosassa toimii esikouluryhmä. Kaikki ryhmät tekevät omalle ryhmälleen sopivan kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen suunnitelman koko yksikön suunnitelman pohjalta. Myös näitä suunnitelmia pitää päivittää sovitun ajanjakson välein.

LIITE 2

KYSELY YRTTITIEN PÄIVÄKODIN HENKILÖKUNNALLE

1. Mikä on ryhmän näkemys kiusaamiseen puuttumisesta?

2. Millä tavoin ryhmässämme kiusaamista voidaan ehkäistä?

3. Millä keinoilla kiusaamistilanteita käydään läpi
 - a) kiusaajan kanssa?

 - b) kiusatun kanssa?

4. Mikä on kiusaamista? Kriteerit, jos sellaisia on?

5. Miten/missä tilanteissa ryhmän kanssa voidaan keskustella kiusaamisesta yhteisesti?

6. Otammeko huomioon lapsen näkemyksen asiasta?

LIITE 3

Kiusaamisen seuraaminen

Ryhmä: _____

PVM _____

Lyhyt kuvaus tilanteesta:

Ketkä lapset tilanteessa mukana: _____

Miten tilanne hoidettiin:

Tiedotettiinko asiasta vanhempia:

Tilanteessa olleet aikuiset:

Jatkotoimenpiteet:

LIITE 4

LIIKENNEVALO LOMAKE KIUSATULLE

Milloin tapahtui?	Mitä tapahtui?	Miten tapahtui?	Muita huomioita

Liite 5

ME-HENKI POLKU

1. Jonoon järjesty!

Lankku, matala puomi tms.

Ryhmä asettuu puomille. Rastiohjaaja ilmoittaa minkä ominaisuuden mukaan ryhmä järjestäytyy puomille. (pituus, ikä, aakkosjärjestys)

Puomilta ei saa poistua tai pudota jonoa tehdesä.

2. Vettä ja vauhtia!

Ämpäri, jossa on erikokoisia reikiä sivuissa, kertakäyttömukeja ja vettä.

Tehtävänä on yhdessä täyttää vuotava ämpäri vedellä käyttämällä kertakäyttömukeja. Vettä haetaan jonkun matkan päästä vesipisteestä.

3. Sokkoleikki

Ryhmä muodostaa piirin, jossa kaikilla on kasvot ulospäin. Yksi menee piirin keskelle ja muilta sidotaan silmät. Ryhmän tehtävänä on kulkea jokin lyhyt reitti keskellä olevan ohjeiden mukaan. Piirissä olijat pitävät käsistä kiinni.

4. Kosketus luontoon

Käsi kädessä kuljetaan maastossa ennalta merkitty reitti. Koko reitin ajan toinen käsi on kiinni parissa ja toinen seuraa luontoa (puut, pensaat, kivet)

5.Kannustushuuto!

Ryhmän pitää keksiä itselleen kannustushuuto
ryhmän nimen mukaan.

Räiskettä ryhmään

Koivula, Kirsti 1999.

Liite 6

*Kiusaamisen vastainen viikko Yrttitiellä**MAANANTAI*

Luetaan lapsille kirja kiusaamisesta. Keskustellaan lasten kanssa mitä kiusaaminen on. Keskustelua voidaan jatkaa kyselemällä onko ryhmän lapsia kiusattu. Sovitaan yhdessä säännöt liittyen kiusaamiseen. Säännöt laitetaan ryhmään näkyvälle paikalle. Tunnetilakortit käytössä koko viikon esim. aamupiirillä; miltä tänään tuntuu?

TIISTAI

Kuunnellaan lasten kanssa erilaista musiikkia – surullista, iloista. Mietitään mikä musiikki voisi liittyä kiusaamiseen. Miltä kiusatusta tuntuu. Jätetään lasten valitsemaa musiikkia taustalle soimaan ja esim. maalataan kuvia kiusaamisesta/ kiusaamisen vastustamisesta. Kuvista kootaan yksi suuri teos. Toinen vaihtoehto on etsiä lehdistä kuvia ihmisistä, jotka näyttävät tunteita ja koota yksisuuri teos lasten löytämistä kuvista.

KESKIVIIKKO

Draamaa kiusaamisesta. Lapset voivat esim. kertoa kiusaamistilanteita ja aikuiset näyttelevät niitä Lapset miettivät miten tilanteita voisi ratkaista. Myös lapset voivat näyttellä tilanteita. Lasten kanssa voi myös tehdä liikeharjoituksia. Miltä näyttää surullinen ihminen (ilmeet, liikkeet).

TORSTAI

Leikkipäivä. Kokeillaan erilaisia leikkioporukoita ryhmän sisällä. Pienryhmissä ohjattua leikkiä. Leikkejä voi toteuttaa myös draaman keinoin.

PERJANTAI

Katsotaan lasten kanssa elokuva kiusaamisesta.(esim. Pekka Töpöhäntä). Elokuvan jälkeen keskustellaan siitä miksi kiusattiin, miten ja mitä olisi voinut tapahtua. Lapset yleensä myös samastuvat elokuvan henkilöihin. Tätä voisi kartoittaa kysymällä kuka näki itsensä Pekkana ja kuka Monnina (myös muut hahmot käyvät).

Koko viikon ajan lapsille voi keksiä kaikenlaista muutakin ohjelmaa. Myös ulkoiluja on hyvä hyödyntää. Viikon voi myös dokumentoida valokuvin tai videolle.

